

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Hunkár Antal emlékiratai.

(3. és befejező közlemény.)

V.

Hunkár 1822-ben átveszi a családi birtok kezelését. Újításai a gazdálkodás terén. Sobri Jóska rablómerénylete. Hunkár országgyűlési követsége és politikai szereplése az ellenzék oldalán, főleg az egyházpolitikai kérdésekben. Az adminisztrátori rendszer.

Ezen időtől fogva 1822-iki márciusig, semmi különös engem nem ért egyéb, hogy 1813-ban édes anyánkat, hosszasan és fájdalmasan tartó betegsége után, szegényt elvesztettük. 1812-ben pedig Pozsonyban diaeta lévén, a Felső az 1811-iki patenst, mely szerént öt forintból egy forint leve, szivére vevén, a régi summákat 60 frtra akarta emelni, de az ország gyűlése forintot forintért kérvén, a diaetát szélt eresztették, maradván 40 forint. Az egész ország minden száznál husz forintot vesztett. A creditorok ezt csak a statusok makacsságának, azaz Vay Józsefnek, ki őket reája vette, mint uzsorásnak és fukar embernek köszönhették.

Azonban az 1822-iki év reám nézve nagy fordulást tett, mert szegény Mihály bátyám márczius 22-én meghalt, egy igen ember-séges ember, igaz jó testvér, szorgalmatos jó gazda és mint főbiró, igen pontos ügyes hivatalnok. Csesznek körül és azon túli ereszkedőket, mint igazi római munkát ő készítette. Édes atyánk, ki még magát birta, a gazdaságot illetőleg is az egész vidéknek példája lévén, már a hengert ő első hozta be a vidéken, így az ugarban trágyával a zabos bükköny takarmány előállítását, Niderlandból vagyis Belgiumból legelső a sárga burgonyát szerzé és osztogatá olyformán, mint hajdant édes anyja Deső Susanna Somogyból a kukoriczát Győr megyében első hozta. Édes atyám tehát a köszvény által meglepetve lévén, a lórol lemaradt, de nemsokára a kocsiról is. Ezután Mihály bátyám vivé a gazdaságot rendkívüli szorgalommal, de halála az én pesti királyi hivatalomnak is véget vetett, mert beteg atyát, özvegyet és egy hónap mulva két árvať hagyott maga után, ezek ápolására és a gazdaság kormányára haza kelle jönnöm. De én is még ezen évben megházasodtam, elvevén Mórról báró Luzsénszky József magyar generális lányát Teréziát, feleségül és ezzel szorgalmatosan és az özvegygyel Szabadhegyi Honorata segítségével együtt gazdálkodtunk. Magát a

gazdaságot szegény édes atyám és bátyám módja szerint folytatván, az akkoron divatban lévő három nyomású mód szerint, csak a lovak számát és értékét emeltem. Egy szép fiatal tölgyes erdőt vetettem, melyből most már szép fődélfát vágnak és egy öl hosszu, egy öl széles és $\frac{3}{4}$ öl mélységű árok ásásért két rózset fizetve, minden rétet, földet, vágást, a határt is egymástól elválasztva, nyolcz-ezerkilencszáz öl árkot ásattam. E szerint a legeltetés is könnyebb és biztosabb lön, a fiatal vágásokat is könnyebben meg lehetne óvni, a cseléd is nagyobb kényelemmel őrizvén azt előbb lehet feleletre vonni, megtanulván még azt is szegény jó atyámtól, hogy amint a kaszálóra az ugarok dülnek, abból a rét hosszában egy jó fogást bé kell vetni zabos bükkönnyel, de azon belül ismét egy fogást felszántani és elhagyni. Ezzel mint egy eleven csószszel a rét érintetlen marad, főkép a birkától, mely, ha ez nem történ, az ugaron sétálva, a birka a kaszálóban észrevétlenül, de kárt nagyot teszen, úgyszólván előre eszik. Valamint azt is szigorúan behoztam, hogy a juhokat soha egész éven át a rétre nem bocsájtattam, hanem a hol a kaszálláskor észre vevém, miszerint a rét már soványkodik, azt télen át apró birka trágyával darabonkint meghordattam, így télen soha takarmányban meg nem szorultam. A Pityer dombot pedig, hogy a szél el ne hordja a homokot, agyaggal vastagon, édes atyám példájára, meghordattam, valamint a tófenéken lévő iszapot, mely 1821-ben, a tavat eleresztvén, fennmaradott, amennyi a csanálison innend találtatott, négy bival és konyha-lovak erejével egy nyáron a homok földre hordattam, mely sok évig szép rozsozt termett. A Mihály-dombi szőlőt pedig szegény bátyám 1818-ban, nehogy a Teleki felül a homok felénk áradjon, mert a teleki szőlőt sokkal később ültették, a lakosoknak és körüllevőknek felosztotta. Így lassanként, a hol lehetett javítva az udvart is megváltoztattam. 1831-ben még a szűrű kazalok és asztagok egymás hátán a pajtán belül és udvaron kívül léteztek, ez valóban félelmes volt, ha valahol kigyulladt volna és azért a mostani szűrű helyét a szántóföldből kihasítottam és most oda takarodánk. A pajtától fogva pedig lóherest és kert formát alkotam és az egészet szinte a keresztig egygyé formáltam.

Azomban, Veszprém-, Komárom-, Győr-, Sopron-, Vas-, Zala-megyében 1836-ban keletkezett egy 14 zsványból álló csapat, Sobri és változtatva Pap Andor és Milfáit név alatt garázdálkodva, ezek majd hatan itt, majd nyolczan máshol egyszerre rabolván, az egész tul a dunai vidéket ijedtségbe hozták és midőn már csaknem két évig üzték mesterségüket, december 8-án engemet is estve alkotnyatkor megtámadának Pap Andor, Milfait még hat pajtással. Engem épen az udvar közepén találván, négyen felkésértek, a többi négy alant oszlott el őrségre. Pap Andor minden fiókot velünk felnyitattott és az ebédlő teremben feleségestől három legénnyel, felvont fegyverrel őriztetett. Elvittek készpénzt, kevés híjával majdnem kilenczezer forintot, az asszonyoknak minden drágaságait és aranynémüt, órákat és szereket, még a kis és nagy selyem kendőket. Ezen felül tizenöt darab puskát és pisztolyt, meg az aranylánczon lógó Leopold-rend kis keresztjét és azzal bézártak bennünket a pinczében. De midőn eltávoztak, onnénd csakhamar kiszab-

dultunk, de koromsetét lévén az éj, se részünkről, sem közel fekvő katonákkal utánuk menni a fekete földön sikertelen lett volna. Azomban csakhamar egymás után megfogattatván, Veszprémben és Zalában felakasztattak. Pap Andort magát pedig a dobosi erdőben Sümeg mellett végezték ki a kanászok.

Ez előtt szegény ángyom is ideglázban hirtelen meghalózván, minthogy két fia patvarián, vagy oskolában volt, csak ketten valánk szegény, mindenkor igen beteges feleséggel, míg ő is 1839-iki novemberben sorvadásban meghalózott, gyermeket maga után nem hagyván. Ezen évben Kocsi Horváth Sámuel első vice-ispánnyal a pozsonyi országgyűlésre veszprémmegyei követül küldtettem. Itt az oppositio minden erejét megfeszíté a törvénytelenül elítelt Wesselényi és Kossuth megszabadítására, mert a censurát semminémü törvény a kormánynak nem adá és ámbátor régentén Nádasdy Sárváron, Pázmán Péter érsek Nagyszombatban és mások is sajtóval szabadon nyomtattak, mégis a kormány azt erőszakkal magáévá tévén, midőn Kossuth csak arról, mik a megyei közgyűléseken történtek, írásbani ujságot köröztetett, őtet azért befogták és a királyi kuria őt 3 évre börtönre ítélte. Wesselényit pedig a kormány ellen ezért mondott csipős szavaiért és még többeket is szinte három évre ítelt. Mégis gróf Ráday Gedeonnak, kit Pestmegye erre a diaetára követül megválasztott, azért hogy a pesti gyűlésen a kuria ellen kikelt, a diaetális üléstől eltiltott és Pozsonyba sem eresztett. Meg vala tehát a törvényes szólásszabadság, de meg vala még a törvényesen szabad követküldés is sértve s ezért azt mondók, hogy még ezt a kormány nem orvosolja, addig a királyi propositiókhoz nem fogunk, sem adót, sem ujjonczot nem adunk. A felső tábla már azért sem fogadta el ezen feliratot, mert leginkább a nádor tette volt itt kérdésbe és gróf Cziráky Antal, ki mint ország bírása ebben ítelt, miniszter lévén az is és gróf Mayláth cancellár és Mayláth György az ország bírása, mégis az ebben ítelt volt Somsich Pongrác status consiliárius lévén, mind öszvefogtak az udvari hatalom és ön törvénytelen tettük fenntartására. A dolog a legnagyobb szemrehányásokra került és tudomra ez vala a legkeserűbb diaeta, nekem különösen annyival kellemetlenebb, mert a vice-ispány követtársam, 1809-ben adjutans az ezredben, azután második kapitány a századomban, így igen jó barátom lévén, őtet az udvari párt tőlem elidegeníté, igérvén, hogy assessor leend a kir. táblán és ezért ő az instructiót félre magyarázván, a tényt nem mondá sérelemnek, én pedig kénytelen valék őt egy országos ülésben levoksolni, noha az ülés előtt Szerenchy István personalis magához hivatott, engem rá akart birni, hogy az udvar-pártiakkal tartsak ezen kérdésben. Utóbb mégis, ámbár az oppositio Nagy Pál soproni követ gazsága miatt kisebbségben maradt, mégis a nádor megigéré, hogy ha ezen kérdést letesszük, az amnestiát megszerzendi, amint is csakhamar meg is jött Bécsből Kossuth, Wesselényi és a többi részére az amnestia és arra az egész ország gyűlése megvivén különösen a váltó- és mezei rendőrségi törvényt, kibékülve hazament. Azaz más szóval, a kormány az országot jól pofonesapta és ő azt végtére meg is köszöné.

Azomban ezen az országgyűlésen a vegyes házasságok kérdése is felmerült, s ügylátszott, mintha a kormány közibénk ez által egy Eris almáját akart volna dobni és a státusokat a szabad szólás kérdésével meghasonlítani; de igen rosszul számított, mert először a kérdésbe lévő személyek protestánsok is voltak, tehát abban az ő felei nem engedtek már ezért is; a katolikusok pedig szinte ezekkel féltették törvényes jogukat és szabadságukat, de másfelül a protestánsokat a vegyes házasság ügyében mi katolikusok is nagyon pártoltuk, úgy hogy a kormány és a klérus kisebbségben marada, s ezért én rám is a klérus annyira neheztelt, hogy azt mondá, miszerint én öt kálomistával érek fel, az én pajtásom pedig, ki kálvinista létére meg sem szólamlott, öt pápistával érne fel, de bezzeg a protestánsok óröla Kocsi Horváthról azt mondák, szídván a vén talyiga teremtését, hogy ez a vén taliga még kálvinistának is rossz.

Voltak akkor országos deputatiók kinevezve és én kettőbe neveztettem; a nádor engemet a folyók-rendezési választmányhoz küldte Pozsonyba 1841-ben. Itt gróf Zichy idősb Ferencz előlülése alatt Szentkirályi Móricz, báró Vay Lajos, Petőcz (kit 1849-ben a németek mint Pozsony-megyei vice-ispánt agyonlövettek) és én összefogtunk és ami a diaetális akták között fel is találtatik, beadtunk egy külön véleményt, azt mondván, miszerint az országgyűlése, midőn minket a végett küldött ki, hogy a vizek rendezésére keressünk több kutforrást, azzal egyuttal ki is mondá, hogy az eddigi forrás, ugymint a felemelt só árának egy része, melyet a felség évenként arra szánt, nem elegendő, kötelességünkké tévé tehát másokról gondoskodni, melyek a kívánt célnak jobban és sikeresebben feleljenek meg. Mi tehát azt találtuk, hogy a klérus jószágaiból a mellett, hogy a kisebb klérus jobb fizetést nyerne, még a folyók rendezése, kanálisok ásására is nevezetes summák kerülhetnének, így lehetne a primásnak harminczezeret, a két érseknek, a kalocsainak és egrinek húszzezeret, a többi püspöknek pedig tizezer forintot rendelni tisztességes eltartásukra, de ezen nyűgtől, mellyel a beneficiumok általvételeivel és taxákért a kormány által felesleg terheltetnék, mentté tétessenek. A lelkészek fizetése nevezetesen javíttassék, a káptalanbéliek is becsületesen ellátassanak és ami ezen felül a jószágok, ugymint érseki, püspöki, káptalanoké, prépost és apát jószágai árendába adatása után bójönne, az mind a Duna, Tisza, Dráva, Száva, Rába, Rábcaza, Szamos, Vág, Garam rendezése, Balaton és Fertő lecsapolására alkalmaztatnék. De bezzeg belenyúltam ezzel a darázs-fészekben és feléledett ama közmondás: „jegyezd meg azt a napot, melyben megütötte a papot“. A kormány és a klérus öszvefogván, a reánk jövő 1843-iki diaetáról elmaradtam, mert gróf Zichy Domokos veszprémi püspök, pápai gróf Eszterházy Károly, Vázsonyból gróf Zichy Bódog és Dégről Festetics Antal kamarás öszveadtak negyvenezer forintot, még a püspök szénát, zabot és bort, a veszprémi káptalan és zirczi apát más költségre annyit kiállítottak, hogy azon a sok szegény nemes ember voksát megvéve, a követségből kimaradtam. Felette nagy megelégedésemre, mert feleségem is meghalt, öcsém patvarián és megye szolgálatában, Imre régi, 34 évig nálunk szolgált

és mindennel megbizott inas és házi lakat is meghalván, a házat, a gazdaságot senkire sem bízhattam volna, mert minthogy országos követté lenni nemes embernek és hazafinak nagyobb dicsőség nem is történhet, ha megválasztanak, azt nem illet volna megtagadni, mint mikor 1826-ban vice-ispánynak erővel megválasztottak, minden ellenokaimat, miszerint árva öcsém végett Pesten hivatalomról is lemondék etc. etc., be nem vették és fel kelle esküdnöm, én pedig harmadnapra írásban lemondék a hivatalról, holott a nádor is tudtom nélkül már akkori főispánunknak gróf Eszterházy Jánosnak, (kit légysága és tudatlansága miatt a megyében csak Pamuk Jánosnak neveztek), vice-ispánynak ajánlott. Így tehát szerencsémre meg nem választattam követül és ama drága nagy factió, melyet ellenem indítanak, még hasznomra és meglegedésemre is vált. De azalatt fellépett a kormány ama szerencsétlen adminisztratori rendszerrel, azaz minekutána a főispányok állásáról, fizetésükről, kivéven Mária Therezíát, ki annak hálájáért, hogy a magyarok őt annyi vérrel, annyi költséggel a trónján megtartották, Európával a *pragmatica successio*t garantiroztatták, ő sokban a törvényt megszegte és a harminczadok jövedelmétől az országos cassát és *fundus publicust* önkéntesen megfosztotta, úgy a főispányok fizetését is csak maga önkényével két klassisra rendelvén, az elsőnek 1800, a másodiknak 1500. forintot szabott. Így, — mondám —, haddan a főispánokról a Felség mindég az országgal együtt rendezett, most egyszerre csak azt lehetett az ujságban olvasni, hogy ebbe a megyébe ez és ez neveztetett ki adminisztrátornak, így még Körös megyébe, hol gr. Erdődy családnak az örökös főispáni hivatala eránt még a törvénykönyvünkben artikulusa is volt, Erdődyt kitették és Lentulayt nevezék adminisztrátornak. Ilyen törvénytelenség nagy zavart indított az országban, mert a kormány fizetésöket 6, sőt 7 ezer forintra is emelte és *secretariust* és *cancellistát* is rendelt melléjük, alig maradván meg egynehány a főispányok közül a megyékben; ilyen felbőszült indulattal jövének a követek az 1847-iki ország gyűlésére. Veszprém-megye engem választott meg első követének és midőn megkérdeztem, akarom-e másodiknak Sebestény Gábort, ki már 1840-iki diaetán Bezerédyekkel segített nekünk rossz instrukciót hazulról küldeni és a végett a *personális* a királyi táblára harmadikul proponálta, én azt felelém, nem akarom az ember szerencsésjét elrontani, nem bánom, talán mégis nem lesz igen rossz, hadd jöjjön. Így ötlet aztán megválasztották. Azomban amint felmenénk a diaetára és közel egymáshoz lévén quartélyunk Pozsonyban, még innend is eltávozott, nehogy megtudjam, kihez és hová jár estvélenkint, mert ami minden országban, ahol *repraesentativ* a sistema, a kormány magának minden módon iparkodik megszerezni a többséget, így a miénk is igen gondosan. Tudtomra már harmadik országgyűlésre, minden *cancellár* változtatás mellett is, Wirkner nevű udvari *secretáriust*, most már *referendáriust*, küldé Pozsonyba, aki mint formális *verbunkos* csakhogy az udvar zászlóját ki nem tüzte és hogy azt nem mondta a követeknek: gyere fiam katonának, kapsz ezt meg azt! Mert minden követ, aki az udvartól valamit kért, vagy reménylett, estvélenként hozzá járt és az ügyes ember ezek számát, amint csak

lehetett, szaporította, megkívánván tőlük, hogy instructiójok ellen beszéljenek, vagy pedig a dolgot az ő kívánsága szerint vezessék. Ide tehát mint kész vevő Sebestény követársam is már az első napokban elszegődött. Még 1847-ben a sessiókban csak előkészületek valának és akkor a karácsony ünnepeire szünetelt tartatott és csak hallám, hogy gróf Apponyi cancellár Bécsbe hívta a pecsovics-féle követeket és nekik egy igen fényes ebédet adván, abban már Sebestyén is részt vett anélkül, hogy még Bécsben létéről is csak egy szót mondott volna. Eszerént tehát már tudtam, hányadán vagyok és magamat ahhoz alkalmaztattam. Azomban januárius elején elkészült a felirat, melynek a felső táblához kellett volna menni és arról vala szó, hogy az adminisztratori rendszer, mely most legközelebbi időben az országba hozatott, sérelem és kérjük a legjobb és legigazságosabb fejedelmet, hogy amit kormánya a törvények ellen hibázott, ő azt legkegyelmesebben helyrehozza és kiigazítsa; de én éppen akkor megbetegedtem és fekvő valék és azon sessió előtt, melyben országos ülésben a kérdés elől fordult, estve hozzám jön Szentkirályi és Vidos országos követek, az oppositíótól küldött követekül, tudtomra adván, hogy ha holnap a sessióból kimaradok, a hazafi-párt egy szózáttal le leend szavazva az udvari párt által, a kérdés elesik és izenetünk még csak a felső táblára sem mehet. Erre azt mondom: „Barátim, itt háború van, csakhogy nem vér, hanem tinta foly, azonban veszedelmesebb, mert az egész hazát illeti és pedig önfiai, a hazaárulók által, tudjátok, hogy véremet hazámért annak idején¹ nem kiméltem, sőt életemet is érte szívesen koczkáztattam, megyek tehát minden esetre“. Én tehát másnap jó melegen felöltözve és utazó fehér köpenyembe békülve, épen midőn a szózatok az országos teremben legnagyobb hévvel folytak és a kormány-, akkor úgy csúfolt pecsovics-párt, távollétemmel rossz követársam voksát számítva, már a bizonyos győzelemnek örvendett, a legnagyobb meglepetésökre és úgyszólván megsemmisítésükre, egyszerre csak bétoppantam és ők erre mintegy leforrázva, elnémultak. De veszedelmöket érezve, tűzők újra fellobbant, de mindhájába, mert Sebestényt levokoltam és így öszveszedetvén a voksok, egy szózáttal kevesebbségben maradtak. Mert bévett szokás vala a diaetán, ha hogy egy megye követe a másikat levoksolta, az ilyen ellenmondás által annál a kérdésnél a megye voksa, mint megsemmisült, nem számítaték. Én pedig, amint a magamét elmondám, azonnal eltávozik és otthon ismét lefeküdtem. De bezzeg ezen történetnek nagy következtése lön az egész országban, mert ki lévén mondvá az alsó táblán, hogy az adminisztratori rendszer sérelem, olyan megyék is, kik eddig azt elismerni nem akarták, most azt elfogadva, újj és világosabb utasítást küldének ellene itt lévő követeinek és Bécsben a kormány előtt gróf Apponyi cancellár nagy bukást szenvedett és mint ilyen politikai czivódásoknál szokott lenni, még az- ujságok is és a magyar világ az én fehér köpenyegemről sokat beszélt és Bécsben

¹ A lap szélén megjegyezve: 1859. octóber végén folytatom ismét Széchénkén.

még inkább haragudtak. Elég az, hogy felírásunk a felső táblához felküldetett, noha volt ott oly egyén is, ki azt mondá, hogy igen törpe minoritással jött az oda.

VI.

Hunkár és az 1848 januári veszprémi megyegyűlés. A márciusi napok. A pozsonyi ifjúság. Az első nemzetőrök. A bécsi küldöttség s abban Hunkár részvétele. Deák Ferenc és gróf Széchenyi István nyilatkozatai.

Ezen tetteket a kormány megbosszulandó, Marich Dávid főispányunkra reáparancsolt, hogy 1848. januárius 17-iki napra (szokatlan téli időben) Veszprémbe közgyűlést rendeljen és azon engemet követi állásomról visszahívasson. Lementek tehát oda Pozsonyból gróf Zichy Domokos veszprémi püspök, Korizmics káptalan követe, Sárkány bakonybéli apát, Rohonczy Ignác sopron-megyei administrator és fejér-megyei volt második alispán Fiátth Ferencz (most már báró és feleségem testvérének fia, kire bizvást mondhatni: „Heu discordia fratres quo perduxit miserosi!“) Ő eljött a veszprémmegyei nemesség is olyan számban, hogy tisztujtáson kívül még eddig hallatlan volt. Azomban én is elkészítettem a dolgot Pozsonyból a megyénkben, feltettem a kérdést fél árkusra és a nemességet hazánk mostani állásáról és jövődjéről felvilágosítva, ezen iratot egy cancellistám által megküldöttem a szentgáli és a többi nemességnek, kik mindnyájan megtudván, hogy a kormány rajtam a legnagyobb szégyent elköveteltetni szándékozik, kétezernél többen menének a gyűlésre. Meg sem is hallgatva az előadást egy hanson kiálták: Hunkár, sérelem, sérelem és Hunkár. Az odasereglett kormány emberei már előtte való nap megijedve lévén annak hallatára, hogy Zichy püspök tíz pengő forintot ajánlván egy voksért, midőn czinkosai a nemes községek ily ajánlattal megjárták, azt a feleletet nyerték, hogy takarodjanak ily hazaáruló előladással, különben agyonverik őket. Így a pecsovics vendégek a gyűlésen csak lesütötték fejüket és hallgattak, még azon örülvén, hogy a felbőszült nemesség őket az ablakon ki nem dobta. És eszerént Veszprém megye nekünk követjeinek igen felséges utasítást küldte az országgyűlésre, nekem pedig nevem napjára a legékesebben szóló köszöntést.

Ezalatt megértük, hogy Párisban kiütött a forrongás, hasonlóképen Májlandban, Berlinben és Németország nagy részén és midőn márczius hónap első napjain egy estve kaszinónkban menék, csak mondják, hogy kiütött Bécsben is a revolutio, hogy feltörték a fegyvertárt és a katonaságot a városból kiszorítván, a császártól constitutiót kér a nép és egyttal azt is mondák, hogy a diaetalis ifjúság a pozsonyi sétatérnél lévő kávéházból szónokol és lázító beszédek tart. Erre Gál Ede tolnamegyei pecsovics követet találva, felszólítám, mennénk oda és csillapitanánk le az ifjakat, de ő megijedve azt felelé, miszerint oda nem mer menni, mert ötlet agyonvernék s arra megkértem báró Révay Simon turócsmegyei jó követet és mi ketten odasieténk és hallám: Le az ország birájá-

val Majláthall! Le a tárnokkal gróf Keglevich Gáborral! és így többekkel. Erre szót kérvén, lecsillapodtak és meghallgattak. Előadám nekik, hogy mint jó hazafiak és még törvénytudók is, ha tehát szabadok akarunk lenni, hozzánk illik leginkább a törvény szentségét fenntartani és senkit törvényen kívül kihallgatlan, sem hirében, nevében, sem személyében, főképp az országgyűlési salvus conductus alatt, meg nem sérteni. Bizzák tehát ezen dolgot az ország gyűlésére és ígérjék meg, hogy innend minden sértés, minden erőszak nélkül eltávozzanak. Amint is sikerült őket abban a nagy setéségekben lecsillapítani és míg el nem szeltyedtek, addig én sem távoztam. Azomban onnend a nem messze lakozó ország birája szállása felé siettem és portásának megmondám, hogy a kaput azonnal zárja be és senkit be ne eressen. Még haza menvén, a gyűlölt vice-ajtónálló mestert gróf Zichy Edmundot is reábirtam, hogy menjen el láb alól, ne mutassa magát többé, amint is másnap reggel jó korán el is illantott.

Az ifjúságnak erántam való részvétét talán annak is tulajdoníthatom, hogy mi az országgyűlésre tóduló és már csaknem rakoncátlan ifjaktól négy gyalog bataillont állítottunk és azt az ugynevezett Fürsten-Alleén regvel és délután a gyalogszolgálatban, mint majd otthon leendő nemzetőri tiszteket, katonai fordulatokban gyakoroltuk. Eszerént az ifjúság összesereglett a redoute táncsteremben és ezeredesnek megválasztá gróf Zichy Ottót, alvezredesnek gróf Szapáry Antalt, első őrnagynak gróf Pálffy Józsefet, másodiknak pedig engemet. Ezt azután egy kiküldöttségük által tudtunkra adák. És a munka folyt becsületesen, mert közemberekül béállottak a főispányok, országos követek, grófok és bárók. Nálam Odescalchi herczeg, Battyányi gróf is volt közember, holott az én bataillonom mint leggyengébb, 1865 emberből áll. Ez igen jó gondolat volt az ifjúságot begyakorolni, ezekből tellett a sok honvéd tiszt és altiszt. Ilyenek vezették és oktatták otthon a nemzetőröket, de minekutána őket napjában kétszer jól megfárasztottuk, a karzat is az ülésekben megcsendesült és az ifjúság többé kihágásokat elkövetni reá nem ért.

Ezek után másnap fellépett Kossuth a gyűlésben és előlterjeszté, küldene az ország Bécsbe Öfelségéhez egy nagy országos választmányt, mely a Felséget megkérné, hogy alakítson egy magyar minisztériumot, melynek segítségével félre tévén austriai háznak eddig követett ferde politikáját, az országot kormányozná minden sérelem nélkül, törvényeink értelmében. Ez köztetszéssel elfogadtatván, az ifjúság a felső táblára már töltött pisztolyokkal és kövekkel jelent meg, szörnyű bomlást eszközölgendő, ha a felső tábla, mint eddig, a bécsi kormány kezében lévén, most is mindent makacsul ellenezné. Azomban amint a nuntium felment, azt a nádor azonnal elfogadta, így a többiek is és ő is azonnal a felső táblai egyéneket is a mi választmányunkhoz kinevezte és így ment fel másnap ama híres országos választmány, mely negyed napra ama nevezetes engedményeket a Felségtől Pozsonyba meghozta. Felmentünk tehát gőzhajón Bécsbe, vivén magunkkal vagy nyolczvan ifjat. Ott a parton már annyi hintó várt reánk, amely bennünket ingyen bevitt szállásainkra. Kossuth a Karn-i utczában a Károly

főherceg-vendéglőbe szállásolt, ahová mi is mindnyájan tódultunk. Akkoron jött Kossuthoz a bécsi nép részéről tiz választmány és valóban csodálatos egy elnyomott nemzetnek politikai butasága, tiz közül egy sem tudta becsületesen elmondani, mit akar, csak az utolsó. Az három lengyelből állott, a szónok egy félszemü ember, oly szivrehatólag beszélt, hogy mindnyájunk szemei könnybe lábadtak. Utána jött egy dühös bécsi deák nagy sápadtan, bémutatván fegyverét, melyet ő előtte való napon rabolt a császári tárhól, panaszolván, hogy a puska csöve belől zsirral lenne kikenve. Melyre Kossuth röviden csak azt tanácsolá, miszerint legkönnyebb azon segíteni, ha a csövet kitisztítja és arra újra elstietett az élheterlen deák, nagyon megköszönve a jó tanácsot. Azalatt a sok ezer bécsi nép zsúfolva tölté a Kárni utcázát, szünet nélkül Kossuth nevét kiáltva, míg az az ablaknál megjelent, őket arra intve, hogy a rendet tartsák fenn a székvárosban és a legbecsületesebb és legkegyelmesebb fejedelmünknek, mint a milyen Ferdinánd Öfelsége engedelmeskedjenek, mert ő népei javát igazán szíven hordozván, a törvényes alkotmányynal őket is bizonyosan meg fogja ajándékozni. Ezzel nyomban jött egy választmány az Universitástól, minket megkérendő, aláznánk meg magunkat annak terén tartandó ünnepélyre. A város már akkor kivilágítva lévén, lementünk az utcára, láttuk, hogy kapunk előtt két egyén a császár képét tartja a levegőbe s midőn minket egyenként fel-fel emeltek a németek, egy-egy kis beszédet is tartottunk hozzájuk, aztán Spalier volt formálva fáklyával, a bécsi nemzetörök is kirukkolván, azok sora közt menénk az Universitás piaczára, hol minket általánosan, mint kedves magyar bajtársait, de különösen Kossuthot, mint a szabadság nemtőjét üdvözlétek. Ő engedelmet kérvén rekedtségéért, keveset felelt szerényen és onnend ismét párosan, a mint jöttünk, visszamenénk, de az ablakokról csak úgy hullott reánk a sok virág, szalag, koszoru, stikkelt fátyolok és kendők.

Másnap regveli 10 óra táján a Károly herczeg vendéglője erányában öszvejött az egész országos választmány és onnend egész disszel, gyalog, párosan, a becsi nemzetör sorai között, menénk a császári udvarhoz s minthogy a mult éjjel ismét 100 ifjú érkezett Pozsonyból, utánunk a 180 ifjú is eljött az udvarhoz. Az ablakoknál és háztetőkön éljenző bécsi népnek örömet, tapsát, virágok hajigálását, a szép idő is kedvezvén, kimondani nem lehet. Ilyen rivalgás közt lassanként odaértünk az udvarhoz és ott láttuk, hogy a kapu között egy 24 fontos ágyu a város felé van fordítva és azt egy tüzér és két gyalog katona őrzi, kik minket ugyan két felől az ágyu mellett beeresztettek, de ifjainkat nem. S erre ezek megzúdultak, én ezt látván, szerencsémre egy német nagy urat megpillantottam és elbeszélém nékie, hogy ezek majd csak az udvarban fognak várakozni és lentmaradni. Arra őket mint hozzánk tartozókat beeresztették, mi pedig felmenénk az audientia teremébe. De mit kelle látni az udvarban! Az udvar tele szalmával, szénával és lótrágyával, mert ott tanyázott egy zászlóalj huszár. A sok randasgot csak oly szélesen háritották el előlünk, miszerint csak kettesével meheténk szárazon a kövezen. Így felmenvén, Kossuth egy beszédben újra megkérte az elnököt a nádort, hogy amit lehet, eszközöljön Öfelsé-

gétől, mert, — hozzátevén, — ha siker nélkül találnánk visszatérni, nem áll jót, mi történik Pozsonyban, vagy még inkább Pesten, a várakozó nemzetnél. Erre István herceg, a nádor, talán most az egyszerű legbecsületesebben felelt, hogy ő az ország javára mindent Ófelségénél el fog követni, de gondolja meg az országos választmány azt is, hogy ő nemcsak Magyarország nádora, hanem austriai cs. királyi főherceg is és akármi történne is, ő inkább szétdaraboltna hagyná magát, mintsem engedné, hogy az ő fejére tegyék a magyar koronát. S azzal bémenénk Ófelsége trónusa elébe, a hol Ferdinánd császárt magyar ruhában ülve találtuk. Ő kérelmünket a nádortól kegyesen fogadta s magyar szavakkal kedves magyarjainak minden jót ígért és ezzel ismét visszatértünk azon módon, amint jöttünk, de már akkor fel-fel emelgettek ismét bennünket a németek s a sok tapsolás, éljenzés és hajlongás közt mindig attól féltünk, hogy valaki lebukkanik az ablakról. Azomban az egész választmány most már Kossuth szállására ment s amint ott vagy egy fertály óráig társalogtunk, vettem észre, hogy Herceg Eszterházy Pál távozik. Estve felé meg tudtuk az okát, mert ő onnend egyenesen az udvarhoz ment és beizent Lajos főherceghez, kéretné egy sürgős szóra. Ez azt izené, hogy bocsánatot kér, mert épen az assietnél volnának. Eszterházy ismét kéreti, hogy a főherceg az assietjét hagyná most az egyszer máskorra, mert igen sürgős kérése volna. Erre csakugyan kijött Lajos főherceg és Eszterházy kéri, mennének egy szóra maga szobáiba; ottan újra kéri, hogy ne ellenezze a magyarok kérésében az engedményeket s erre mondá Lajos: „Lieber Fürst! Sie kennen mich als einen Ehrenmann, ich habe meinem Bruder (Ferenz császárnak) geschworen, dass ich die Monarchie, so wie er sie mir hinterliess, ebenso ich selbe, seinen Kindern erhalten solle“. Erre Eszterházy: „Aber gerade bei diesen Umständen werden es Euer kaiserliche Hoheit nicht zusammenhalten können, denn so geht alles auseinander, das sage auch ich Eurer kais. Hoheit, als Ehrenmann und treuer Unterthan“ és arra kéri, jönne vele az ablakhoz, melyből láttak a Glacisn egynehány regement lovasságot és gyalogságot táborozni és mondja: „Hoffen vielleicht Euer kaiserl. Hoheit etwas jetzt von diesen? Da sind wir alle verloren!“ És Lajos már többet nem felelt, de a herceg szivességét megköszönte.

Azomban estve felé öszveült az udvarnál a status tanács, úgy-mint: Ferenz Károly főherceg, a császár testvére, István főherceg a nádor, gróf Kollowrat minister és a vice-kancellár Szögyényi Magyarország részére, másfelől Lajos főherceg, Windischgrätz herceg és gróf Hartig status minister ellenünk, kik elől-vévén Magyarország feliratát, kezdének rajta versengeni, a három utolsó makaesul mindent megtagadott, de Szögyényi, mint nagytudományú status férfi és bátor ember is lévén, őket mindenből kiforgatta, úgy hogy éjjél után egy óra lőn, midőn beléegyeztek, hogy legyen magyar ministerium. És ezt a nádor Kossuthnál lévőknék tudunkra adá oly izenettel, jelentenénk ki, kit óhajtánánk első ministerül? És ki hinné, akkoron már a sok deputatus mind eloszlott és alig maradtunk 10-en, kik a feleletről tanácskozánk. De másfelül a felség részéről még az a különös izen

is érkezett magához Kossuthhoz: „Wo er ersucht wird, er möge die sowohl für Ungarn, als für die sämtliche Monarchie so nöthige Ruhe, in der kaiserlichen Residenz zu erhalten trachten“, holott már akkor a bécsi nép is mind betakarodott. Éjjel után két órákor ismét jött tudósítás a status tanácstól, hogy megszületett az első miniszter gróf Battyány Lajos és ezzel mi is szétoszlottunk. Gróf Széchenyi István nagy bosszúságára, ki akkor mint egy verbunkos minden intrikát elkövetett, hogy neveznénk őt első miniszternek, de akkor senkinek sem kellett és rossz szagban vala az egész diaeta alatt, mert talán nem minden ok nélkül esküdt ellenése vala Kossuthnak és az alsó táblára követül jött egy pecsovics megyéből, Mosony megyéből rossz utasítással. Ez által annyira elveszté minden popularitását, hogy már az első napokban, midőn látogatására mentem volt kollégámmal együtt, előlhozá, hogy jó lenne diaetális tollvivők, azaz notáriusokul mind a két pártból választanunk s én azonnal ellene mondek, azt állítván, hogy az országnak sok fáradságába tellett az ítélő mesterek kezéből is a tollat kifacsarni és mi most épen ezen a gyűlésen két pecsovics embert válasszunk notáriusnak, ez már a haza javára nem történe. Mert a kormány sorsát én sohasem féltem, minthogy az engedmény mindég csak az ő részéről jő. Azután szívesen meghívott ismétli látásra, szállását elnevezvén mosonyi csárdának; akkor azt felelém: Ily szép csárdába és ily derék házi gazdához szívesen és örömet eljövök, de majd meglátom, micsoda nótát fujnak majd ebben a csárdában. És ezen kifejezést gróf Károlyi Györgyné, Battyány Lajosné, gróf Zichy Károly nagy hazafi lelkes leányai ugyan felkapták és Széchenyit mindég ezzel tréfálták, amit ő nagyon restelt.

Másnap mintegy déli tizenegy órára megnyertük ama hires királyi engedményeket, melyek vételével azonnal a gőzösre indulánk. Hanem előtte való nap történt egy kis tréfa is. Az ifjúságot, melyet magunkkal felvittünk, a bécsiek is igen szívesen fogadták, így egy bécsi ifjú két magyarral karonfogva sétál, ezek pedig egyszerre megállván, egyike a németet kérdezi: „Sagen Sie mir, wer ist hier Pecsovits?“ Ama erről a kifejezésről semmit sem tudván, a kérdést nem értve felel: „Was wollen Sie?“ Arra a magyar azt mondja pajtásának: „No nézd ezt a marhát, revoltálni akar és még azt sem tudja, hogy mi a pecsovics!“ S akkor nagy haragosan kérdi a némettől: „Hát ebadta, sagen sie mir, wer ist hier Hunczfut?“ „Ach“, — felelt az —, jetzt verstehe ich Sie, ja der Bürgermeister Csapka ist ein schlechter Kerl.“ Arra a magyar elkiáltja magát: „Also gemmer wir zum Csapka!“ S azonnal 200 ember is körül veszi őket és annak szállására mennek, ki épen ebédjénél ült. Midőn hallá a sok kard- és fegyver-csörtetését, berohannak a szobába, megtámadják a rossz embert, de az térdre esve könyörgött, hogy csak életének engedjenek, ő resignálni fog még aznap, amint is Ófelsége másnapon már új polgármestert nevezett.

Midőn ezek után mi Pozsony felé evezénk és szokás szerint a gőzösnél csak úgy hemzsegett a sok nép, úgy találkoztam épen *Deák Ferenczcel*; hogy magánosan beszélgeték vele és azt mondom: „Barátom, sokat kértünk, majd a német a pénz- és hadiügyet

nem bírja elfelejteni!“ „Jól mondod, — felelé —, és meglátod, hogy azt első alkalommal kicsikarja kezünkből.“ Egy alkalommal pedig, többen lévén egy csoportban, közelit hozzánk *Széchenyi István* és azt kérdi tőlünk: „Tudjátok-e barátim, mi a különbség Kossuth és én között?“ Mi azonnal: halljuk! halljuk! És ő folytatá: „Én, — ugymond —, kapitálisból éltem, de 6%-nél többet attól nem fizettek és így családotól igen szűken élhettem meg, találék azonban egy oly biztos házra, mely nékem ezentul 10%-et ajánlott s gondolám, de már így megélhetek, sőt még színházba is járhatok és én a 10 perccenttel tökéletesen megelégedtem volna. Azomban járok Kossuthal a városban és amint egy bizonyos ház előtt sétálnánk, megtudta, hogy ott nagy játékot nagy pénzben játszanak és felszólít, mennénk bé szerencsénket megkísérteni s amint a banquehoz jutánk, elkiáltja magát Kossuth s azt mondja: Va banque! és ő egyszerre nyert egy és fél milliomot“ s amint Széchényi ezt kimondá, minket otthagytott, tőlünk hamar eltávozott, gondolván, vegyétek most eszetekre, hogy jövődre mi lesz jobb, a bizonyos és biztos 10 perccenttel maradni, vagy pedig majd meglássuk, hogy Kossuth az egyszerrei sok nyereséget meddig bírja megtartani a haza boldogságára. És csakugyan az idő megmutatta, hogy akkor az ország oszlopai közt Széchényi István volt a legjobb számító. Aztán gróf Battyány Lajos is mondá egy ízben Széchényinek: „Ihr habt die Honneurs, aber wir haben die Triks“, de ez nálunk nem tett hatást, mert egy Spieler bon mot, minthogy Battyány teljes életében Spieler és gourmand volt, ő ugyan lelkes magyar volt és jó érzelmű, de különben minden dolgában impracticus ember és csak eszköz Kossuth kezében, sőt a legforrongóbb időben is még a szerelemmel is vesződött.

VII.

A bécsi küldöttség visszaérkezése. Kossuth szerepe. A reakció működése. A nemzetiségek felkelése. Hunkár mint veszprémmegyei főispán és sopronmegyei kormánybiztos. Damjanich a magyar honvédek vitézségéről. A horvát támadás.

Igy mi egyszer csak kikötöttünk Pozsonyban, hol minket az egész országgyűlés és a pozsonyi népség örömrivalgások közt fogadott. Kossuthnak első dolga volt a sétatér erányában létező Zöldfavendéglő erkélyére menni és azt, amit hoztunk, a népnek megmagyarázni. Ezen pillanattól fogva Kossuth az országnak imádott és legfőbb embere lön. Még a kisebb katolikus klérustól is olvastam nála leveleket, melyben felkérik az evangélikus embert, hogy mentené fel őket a coelibatustól. Másnap kinevezték a minisztereket és minden, amit Kossuth a statusok tábláján előadott, azonnal el lön fogadva, mind itt, mind a felső táblán. Egyszóval feltámadott egy új világ, melyben minden pártok öszveolvadva, csak egy nagy célra, a haza boldogságára látszottak működni; így minden vitatás nélkül, a klérus a tizedtől, a világi uradalmak a kilenczedtől egyszerre megváltak, szinte a robottól is. És akkor Kossuth szállása elibe Pozsony-megyei községektől, mint egy meg-

váltójukhoz, csak úgy özönlött a sok köszönő processio, Kossuth nevét magas zászlókon hordozva. Eszerént a diatán minden keserűség, makaes tagadás megszünvén, a dolgok halmaza mintegy postán menvén, csak úgy magában folyva, szép édesen csörgedezett és Pozsonyban, azon Bécs városának külső városában, a magyar elem és a szabadság érzete egyszerre gyökeret vert elanyyira, hogy még kicsiségekben is kiritt. Így p. o. midőn a felségek a diaeta bezárására Bécsből le szoktak rándulni, a Fischerkapunál mindég egy fenyő ágakból való boltozat készült, de egyuttal a színház eleje lámpákkal kivilágítva, nagy mértékben láttatta a két betüt még Ferencz császár idejéből V. F.-et, azt most is Ferdinand tiszteletere alkalmazva, az ácsok felállíták. En történetesen arra menve megpillantom és látom, hogy az nem magyarul, hanem deákul hangzik és épen a kapu alatt, egy igen liberális varga mester Aignernél lévén dolgom, elbeszélém nekie szinte rosszalva, hogy a város tanácsa még ilyenekre sem figyelmez. Ó azonnal kérdezé, a német ember, magyarul nem tudván: „Sagen Sie mir nur, wie es sein soll?“ Felelé: „Statt dem V. folglich vivat soll ein E mit einem accent sein, das sei Eljen.“ „Gut“, mondva kimegy az ottan lévő rendező városi urakhoz és addig beszél nékik, hogy mikor én 5 óraker ismét arra mentem a V. betüt már letörette és egy nagy E betü jött estve világitás alá.

A császár április derekán eljött és valamint az ország gyűlését magyar szózattal megnyitotta, úgy azt azon formán bé is zárta. Adná a jó Isten, hogy hazánkra nézve nem az utolsót! Mert az austriai ház a nagy veszteséget, hogy ő a magyar arannyal és többi kincsével, meg a vitéz seregeivel ezután kényére ne bánhasson, nem türhetvén tovább, magában a házban formálódott egy kamarilla, mely állott Lajos főherczegből, Ferencz császár özvegye Carolina Augusta, Ferencz Károly főherczeg és hitese Sofia herczegasszonyból, kik azt állítva, hogy Ferdinand császár a ház jogait gondatlanul oda engedé, mind azon dolgoztak, miként lehetne azokat ismét visszaszerezni és egyuttal Magyarországot leigázva, azt az austriai tartományokban békebelezni. Tehát legelső teendőjük volt az országot megfosztani arany és, ezüst pénzétől; csak azt vettük észre, hogy midőn mindent ezüsttel vásároltunk, vagy eladtunk, a nép is adóját huszasokban fizeté, hogy ez fogyton-fogy és hogy titkos utakon Bécsbe váltják. Mig a magyar kormány észre vette, addig már sok milliom kísétált. Azután fellépett a bécsi kormány a Gleichberechtigung eszméjével, miszerint, rácz, oláh és németnek is meg volna nationalitása és hogy ezek ettől magokat a magyarok által megfosztatni ne engedjék. És emissariusok által ezen népeket a magyarok ellen mesterségesen fellázították, mondván az oláhoknak, hogy az imperator (a császár) robotjukat már régen elengedé, hanem földesurai hátráltatták azt és rajtuk törvénytelenül követelték. A sváboknak, hogy nemzetiségüket tartásák fenn és hogy a császár mint eddig, úgy ezután is pártolójok leend, csak őbenne és hatalmába bizzanak. A rácoknak, hogy a magyarok őket hitüktől, nyelvüktől, sőt földjeiktől is szándékoznak megfosztani és helyibük magyar coloniákat szállítani és így ütött ki 1848-iki, májusban Nagyikindán az első

forradalom, mely Ujvidékre, Bánát- és Bácskaságra villámként elharapódzott. Erre a császár diaetát hirdetett Pestre, ahol felszólítá az országot, hogy iparkodjék a rácز mozgalmat lecsillapítani, pedig azoknak a kormány Gráczból ágyút, löszert és tüzereket küldött, Zimonyból pedig Mayerhofer ezeredest servianusokat fogadott katonáknak, kik a ráczokat mint atyjok fiait, ezen kihazudott veszedelemben segítsék és hogy védelmükre erős és stratégikus pontjuk is legyen, Titelnél a csajkásokat magukéva tevék és azon hatalmas és Duna—Tisza öszvefolyásánál lévő hires három szegletet a római sánczczal együtt elfoglalták. És hogy keményen védelmezhetővé legyen, egy Spielbergen várfogságra ítelt gaz ingenieur tisztet kibocsájtottak és annak ügyességével ama nagy tért hatalmasan felsáncoltatták. Egész terében több faluk, puszták helyezve lévén, ott magokat nagy erő ellen is keményen védelmezheték, mert az ottani rácз érsek Rajacsics kardot kötvé, a keresztet a kezébe vévén, úgy buzdítá a fanatikus népet a munkára. A magyar kormány ezalatt a nádor mesterkedése miatt még nem nagy hatást eszközölt, mert midőn egy status tanácsban 60 ezer embert kívánt állittatni, felszólamlott a nádor, kérvén a minisztereket, ezt ne tennék, mert Bécsben nagy szemet fogna szürni és leszállította az állítandó számot 12 ezerre. A bécsi hadi minisztérium pedig a horvátokat is fellázította ellenünk. Jellachich ezeredest Feldmarschallieutenanttá és horvátországi bánná nevezte és készült már Magyarországba bétörni. A tót megyékben pedig Hurbán obester járt egy-két zászlóaljjal, hogy a tót népességet szinte a magyarok ellen felszítítsa, panslavismus eszméjét indokolva. Így állottak a dolgok, midőn a magyar regementek nagy száma letépvén a sárga-fekete zsinórt, a magyar államhoz esküdtek, így Komárom vára is kezünkre került. De Arad nem, sem Temesvára, melyet a várcommendáns át akart ugyan adni, de báró Ambrózy temesmegyei adminisztrátor ötet ebben gátolta. Így a ráczok ellen a magyar kormány egy azokra nézve nagy reputatiot, Csernovics Pétert küldé Péterváradjára kormánybiztosul és ezt a gyenge és máskép is korbely játékos embert a ráczok kártyával és asszonyokkal elfoglalták és kérték tőle 10 napi fegyverszünetet. Ezt a hitvány ember béigérte és ez alatt éjjel-nappal dolgozva Szenttamásnál oly erődöt alkotának, mely minékünk temérek vérünk- és vesztességünkbe került, mert a bécsi kormány pro forma katonaságot is küldött ellenük, de azok előre mindent a ráczokkal közöltek, úgy hogy a sok katona és nemzetőr ott egész nyáron csak vesztegele, vagy a sánczok körül elveszett. Midőn a dolgok ily zavarban valának, kiütött az olasz háború és annak folytatására a bécsi kormány a magyar ország gyűlésétől ujonczoikat kért. De Kossuth és Nyáry szónoklata által a magyarok azt megtagadták, kimondván, hogy önkényes kormánynak egy szabaddulni kívánó olasz nép leigázására, segédkezeket nem nyujtanak.

Ennek hírért Pestről az udvar a színházban értette meg és a camarilla egy szóval felkiálta: Seht's, die Ungarn separiren sich auch von uns! És azonnal meg lőn parancsolva a bánnak, hogy három helyen üssön bé a Magyarhonba horvátjaival, kiket ő már azelőtt felakasztás fenyegetésével szedett össze és Jellachich a

Körös hidján, a másik és harmadik csapat pedig Barcsnál tört bé. Azalatt az oláhok Erdélyben mindent feldúltak, felégettek, nemzetségeket megöltek, a ráczok pedig magokat a háromszögben keményen védelmezték. Az ország gyűlésére jött királyi parancs, hogy széledjen el, de minthogy az a törvénybe ütközött, az csak folytatva lön. A császárt elvitték Innsbruckba, ahol miután Jellachich beütését kárhóztatta, ismét egy hónap mulva ír nékie: „Mein lieber Jellachich.“ A bécsi nép megértvén Latour hadügyminister a magyarok elleni bujtogató leveleit, őtet megölte és egy lámpásra felakasztotta. A camarilla Budára küldé gróf Lamberg Ferencz generálist kormányzó teljhatalommal, de amint ő Budáról a pesti hidra kocszina, abból kirántotta a nép és mint hazaárulót agyon-szúrta és öszvevagdalva, kötélnél fogva a földön hurczolta szinte az invalidus kaszárnyáig, honnénd tetemeit a kormány eltemet-tetése végett Fejér-megyébe Móórra, ugymint születése helyére küldé.

Ez mind megtörténvén, most egy kissé magam sorsát is hozom elé. Én az ország gyűlésére menni nem akartam és magamat meg sem választattam, sőt öcséimet is attól visszatartóztattam. S egyszer csak május 21-én jön egy megye katonája, átadván egy nagy levelet, melyben nékem a *veszprém-megyei főispánsági diplomát* a nádor megküldi. Minthogy pedig még a márczusi napokban ilyen hivatalnal Pozsonyban meg valék kínálva, akkor minden hivatalról lemondék, valóban elfogadásánál haboztam, ismer-vén a bécsi kormány fondorkodásait, azt elfogadni nem akartam. De épen nálam volt szegény gróf Eszterházy Pál Rédéről és azzal bátoríta, hogy a nádor mint alterego, még pedig a felség jóvá-hagyásával nevez ki, ő tehát engem mindenesetre evincálni fog, így tehát magunk között beléegyeztem, de oly feltétellel, hogy amint a ráczokat lecsendesíteni sikerülend, azonnal lemondok és ily rendkívüli időben ifjú erőt állítsanak helyembe és ily értelem-ben feleltem. De már másnap ismét veszek rendeletet, hogy azonnal menjek Sopron-megyébe, Sopron és Ruszt városaihoz mint *kormánybiztos*, az ottani kihágásokat elhárítandó. Így csak május vége felé foglaltam el széketem Veszprémben, mely alkalommal az történt, hogy minekelőtte a gyűlésre mentem volna, szállásomra jött a második alispán az egész tisztikarral, engemet üdvözlendő. Csak az első alispán Rosos István, ki maga igen óhajtott volna lenni főispán, a megyeházánál maradott és ott fogadott bennünket. Azomban az ember pecsovics létére igen ügyes lévén, ilyen canapé asszonyi gyengeségét elnéztem és idővel ügyességének jó hasznát vevém. Tudni kell azomban, hogy Veszprém-megyében, noha a nemesség számra nagy, mert 32 ezer nemes háznál több találko-zik, de többnyire szegény és kétharmada protestáns, így még ezek is a püspök és káptalan és uradalmak által behalózva lévén, a megye tisztviselői ezektől féltvén állásukat, alig volt köztük egy-két szabadelvű ember, a többi pedig mind pecsovics. De én az egész tisztikart megerősítettem, sőt főjegyző akkor nem lévén, ámbár annak kinevezéséhez a főispánynak vala joga, én azt most az egyszer a bizottmány szabad választására bíztam és meg is lett választva a közszeretett Kún Sándor főjegyzőül. Igaz, hogy midőn

Pestre mentem, Szemere belügyminiszter kérdezé, hogy miként tudtam ama pecsovics tisztikart hivatalában megerősíteni, mért nem alkottam egy új szabadelvű tisztikart? Én azt felelém, hogy ezek olyanok leendnek — meglátandja —, mint a zsidó, midőn catholizál, ő sokkal többet fog jární a templomba, mint én, mint-hogy óréá minden szem tekint és a régi hibájukat ezek is most annál nagyobb serénységgel fogják kiigazítani. Amint is midőn a miniszter az ujjoncok öszveírásához csak hét napot kötött, Veszprém megye a maga jelentését már 6-ik napra estvére Pesten beadta, mert a szolgabírák fáklyánál, lámpásnál, éjjel és nappal folytatták munkájukat. Az egész nemzetőrség katonásan felruházva és fegyverezve jelent meg a Drávánál. Szegény Csányinak most is meg van levele, melyben dicsekszik, hogy midőn az ottani vizsgálatánál a többi megyebelieket csak paraszt öltönyben lelte, Hunkár Sándorhoz jöven, midőn fél óra alatt a bakonyi szá-zadot felállítá, igen meg volt lepetve, mert katona mondrban és fegyveresen látott legelőször nemzetőröket. Mert amint akkor még megtenni lehetett, szegények nem restellették Bécsből a fegyvert 17—18 forintjával meghozatni. Igy felváltva járásról-járásra csaknem mindnyája vagy a Drávánál, vagy Muraközben Perczel alatt késő decemberig, vagy pedig Komárom várában és Austria szé-lén tettek hiv szolgálatoakat. Sőt midőn a sarlói ütközet¹ után Görgeyvel a túl a dunai parton lévő sánczokat egy rohammal a némettől elfoglalta, akkor az ugynevezett veszprémi zászlóalj két sánczot vett be egymás után rohammal és őrnagyát Kun Geyzát azonnal ezeredes hadnaggyá nevezé. Azomban itt lehetetlen egy különös esetet meg nem említenem, melyet ama híres vitéz *Damjanich* generális aug. 8-án Arad várában beszélt volt. Ugyanis midőn Nagysarló után Görgey seregét a Dunán átvezette és a par-ton táborozott, estve öszvehivatá a vezéreket és az őrnagyokat, mondván nékiek: „Uram igazítsuk öszve óráinkat — és volt estvéli 7 óra —, én holnap hajnal előtt a sánczokat rohammal akarom bevenni és arra 3 ágyulövessel jelt adni, melyre mindenik őrnagy a maga sáncát bé fogja venni és egyuttal felosztja és megnevezi mindenkinek a maga sánczát és ezek megteszik a maguk rendelé-sét.“ Egyszer azomban, — mond *Damjanich*, — csak hall egy helyen nagy lármát és veszekedést s amint közeledett, veszi észre, hogy ama híres veres sapkás zászlóalj csaknem hajba kap ama szinte igen nevezetes fekete sapkásokkal, kik épen egymás mellé estek. Amint odaér, azonnal kérdi: „Mi bajotok fiaim?“ S arra a veres sapkások, kik épen ő általa alakittatva, oly rendkívül vitézkedtek: „Gondolja el Nagyságod, ezek a héjában való fekete sapkások velünk akarnak mérkőzni, az állitván, miszerint ők több hőstetteket vittek végbe, mint mi.“ Arra a fekete sapkások is ilyforma panaszra fakadának. *Damjanich* azután csillapitván őket mondá: „Nincs okotok egymásrai szemrehányásra, egyik zászlóalj olyan vitéz, mint a másik, ezért is érdemelte ki mindenik mások felett a maga kitünő jelét. Maradjatok békével, mint jó pajtások.“ De, — mondák a veresek, — mi mégis megmutatjuk holnap Nagyságod-

¹ 1849 április 19.

nak, hogy különbek vagyunk azoknál, mert a roham előtt kivesszük és zsebre tesszük a golyót. Erre a feketék: de mi sem leszünk ám alább valók, mert mi meg a czindert vesszük le és akkor még vakon se löhetünk. És így ezen két hősiez zászlóalj bevette másnapra, mindenik a maga kijelölt sánczát lövés nélkül, melyet még francziáktól sem hallék soha. De midőn az ott elfogott vagy 600 gránátos Damjanich előtt defilirozna, kérdi őket tréfából: „Na meine liebe Landsleut, was habt's Euch denn denkt, wie meine Buben Euch ohne Schuss heut Früh einen Guten Morgen gewünsch'n haben.“ Felelt egy Deutschmeister-ezredbéli: „Wir haben uns halt denkt Herr General, der Gescheute gibt nach.“ És arra még szegény úgy nevetett ott Aradon, hogy törött lába is mozgott a lóggón, a melyre fel vala huzva.

Ezek után térjünk ismét vissza a hazai dolgokra. A magyar kormány még június hónapban felszólítja a megyéket, állítanának önkéntes katonaságot és a túl a dunaiakat oda utasítja, hogy Pápa körül seregjeljenek össze. De senki sem állított. Veszprém-megye azonban kiállta egész készületben fegyveresen egy igen szép zászlóaljat, mely szeptember végén¹ már Sukorónál Jellachichsal meg is ütközött. Csak Mosony vármegye önkénteseit vezette december közepe táján gróf Zichy Manó őrnagy Veszprémen keresztül, de azok is Pápán kiindulván, a házakba szétszaladtak, mondván, hogy ők gyalog a Bakonyon keresztül ama köves úton nem menendnek és nem mozdultak, míg csak szekereket nem rendeltek alájuk. De már Veszprémből gyalog küldöttem őket tovább.

A camarilla tehát reá parancsolván Jellachichra, midőn a körösi hidra ért, két más tábornokkal a hid közepén megállá és fejez kendőjét vevén kezébe, azt Magyarország felé lobogtatta, mert részünkről a hid egy rögtöni felégetésre el vala készítve, de seregünk is 6 ágyuval, gróf Teleki Ádám tábornok alatt védelmére oda volt állítva. De Jellachich érkezésével azt mondván a rossz ember, hogy ő nem Kossuth katonája, az ágyukat és népét onnend elfordítja és elmegyén, állva hagyván ott egy egyes huszárt, holott ha ő kötelessége szerint a három német tábornokot lelöveti, vége leend az illyr pártnak Horvátországban és a horvátok, kik reánk nem agyarkodtak, mind visszatértek volna. Amint is, ámbár Teleki a lovassággal már elvonult, mégis csak nyargal Jellachichhoz segéde, jelentvén, hogy népe nem akar a hidra még csak lépni is és hogy visszafordul, melyre a tábornok hirtelen kiránt a kebeléből egy papirost s azt kiáltja népének: „Csak előre fiam, mert ez Öfelsége parancsa!“ Így még csak akkor léptek horvátjai a hidra. Azonban a magyar táborban nagy zúgolódással fogadták Teleki hazaáruló gyáva tettét s azt mondták a huszárok, hogy ők közibe vágnak a horvátoknak, ha mindjárt Herkópáter is mást parancsolna. És akkor a főtiszték összevgyülvén, maguk közül kettőt küldének Jellachichhoz, kik kérdeznék meg, minő joggal lépett ő a magyar földre, midőn ők is a magyarokkal együtt egy fejedelem és egy constitutionális szabadság és törvény alatt állanak? Ő azonban felpattanva, nagy gőgösen felelt: „Ihr habt keinen

¹ 1848 szeptember 29.

König, sondern ich werde Euch einen König geben. Ich ziehe jetzt nach Pest, dort werd' ich Kossuth, Madarász und dergleichen 30 Ruhestörer aufhängen lassen und damit werde ich die Ruhe im Lande herstellen.“ Azomban akkor még öszveütközés nem történt és Telekivel is a kormány kémérettel bánt, ama nevezetes két nagy status férfit és testvéri miatt, úgy mint József az erdélyi kormányzó és László, később Magyarhonnak Párisban követe miatt. És Jellachich a somogyi oldalon Siófokig, Teleki pedig Keszthelynek, Veszprémnek húzódtott Lepsénybe. Mig ez itt történik, a másik két horvát csapatot körülveszik Perczel, de leginkább Görgey ügyes rendelete szerint a nemzetőrök Ozora körül és 11.000 ember két tábornokkal¹ a nyílt mezőn kapitulálni kényszerült, fegyvert, ágyúkat, löszert általadván; a kormány a köznépet hazabocsájtá, a főtiszteket pedig Budára késérteté. Mikor Jellachich még Somogyban volt, a nádor Móga tábornokkal hozzánk jött Veszprémbe, kérdvén tőlem, mi ujság? Elbeszélém a Körös hidjánál történeteket és hogy most seregünknel alulról kezd létezni a reactio. Ő ezt egész hideg vérrrel hallgatván, semmit sem szólt. Másnap azomban a viceispánnyal felkerestem Mógát és előlhozván a katonaság elszállásolását, mindjárt láttam, hogy a veszprém-megyei térképen, melyet néki még előtte való estve szereztem, sehogy sem találja magát, mert az egyes csárdákat nagyító üveggel is helységeknek nézte. Arra csak veszek egy árkus tiszta papirost, leültetem a vice-ispányt és mondom Mógának: „Herr Felmarschalllieutenant, wir sind hier zu Hause, wir werden Ihnen die Dislocation dadurch erleichtern, weil wir genau wissen, was ein jeder Ort an Cavallerie, oder Infanterie zu fassen vermag.“ Így tehát Lepsénytől jobbra, balra kijelelvén a helységeket, egy nagy karikában belé irattam a lovasság vagy gyalogság számát. Mégis a szerencsétlen, a kis bozsoki falura 500 gyalog helyett ugyanannyi lovaszt rendelt és egyebütt is így cselekedett a kelletlenül idehurczolt szegény ember. Ugyanaz nap a főherczeg nádor gróf Zichy kapitány és kamarását elküldé Jellachichhoz oly izenettel, hogy ő Füredről átkelvén a gőzösön, a somogyi oldalon kívánna véle értekezni. Zichy a horvát vezért Öreglaknál találja s azt az üzenetet hozza a főherczegnek, miszerint igenis a vezér szolgálatjára leend a gőzösön. Erre harmadnapra mintegy reggeli 10 órakor a nádor egész kíséretével kiment Füredre és a gőzöst úgy arányoztatja, hogy a somogyi parton közel lehet látni a horvát tábornok. Erre a főherczeg horgonyoztat, de csak azt veszik észre, hogy egy tábornok több tisztekkal huzakodik s ezek őt a menéstől hátráltatják és ezzel jön ladikon két horvát őrnagy és jelentik a nádornak Jellachich abbeli sajnálatát, miszerint ő igen szívesen udvarolna ő császári herczegnél, de tisztjei őt odamenni nem engedik. S erre a nádor mintegy színész felhorkanva, kezét magasan felemeli és azt mondja a két horvát tisztnek: „Sagen Sie Ihren General, dass ich diese schändliche That fürchterlich rächen werde“ és a hajóskapitány felé fordulva: „Nach Kenese“ kiáltja, hol a hintók már reája vártak. Innend elment Budára s onnand éjjel 2 lovas postán felszökött

¹ Roth és Philippovich.

Bécsbe s arra egy országos kiküldöttség lefoglalá minden irónyait, melyekből hazaárulása világosan kisült. Így azon javallata, mely szerint Bécsből 50.000 ember küldessen Magyarországra, Pesten egy vérbíróság az érdekelteket büntesse és úgy állítja helyre a megzavart békét. De még azt is megtudá az ország, hogy midőn a miniszteri tanácsban a rácok ellen katonaságot vagy más érdekeset rendeltek, ő azt azonnal a maga aláírásával a postára küldé, de éjfélkor a leveleket a postáról visszahozatta és azok felbontatlan nála megtaláltattak; valamint az is már ennek előtte szembe tünt, hogy midőn minden felől környékezte a hazát veszedelem, ő akkor is délután mindennap reáért a várkertjében tekézni.

Én azomban a kormánytól parancsot vevék, mely szerint az egész bakonyi népet mint guerillákat talpra állítsam, de megvallom, ennek nem engedelmeskedtem, mert ennek sikertelenségét már egynehány hónap előtt tapasztaltam. Ugyanis július hónapban ifju Nugent béütvén 3 ágyúval és 1800 horvátval Nagykanizsára, Vidos József vasmegyei kormánybiztos és gróf Battyány Károly Zalából öszveállva, 23000 fegyvertelen népet öszvecsődítettek, kikkel midőn Nugent meg kelle semmisíteni, egy ágyulövésre népük mind elfutott, hátra maradván Vidos és Battyány és egy-két segédjük és azzal Nugent szép csendesesen visszavonult Horvátországba. De azalatt a kanizsaiak másnap reggel egy hátramaradtott kicsi, csak 70 emberből álló csapatra bukkanván, ámbár szegény horvátok a fegyvert letéve, pardonért könyörögtek, mind egy szálíg leöldösték. Én ezek szerint az országnak hasztalan költséget okozni nem akartam, mert a Bakony úgy sem vala stratégikus pont, minthogy mind a két pártbeli erő mindig csak Komárom körül pontosult. Mi történt volna tehát majd annyi szűrös fegyvertelen és ágyu nélküli emberrel a sikon, midőn Windischgrätz bejött ama jól szervezett seregével? Elszéledett volna a sok ember, a merre futhatott és a vidéket csak rablásnak tettem volna ki.

Deczember vége felé ismét sürgeté a kormány a Bakony rendülhetetlen népének talpra állítását és még pénzt is küldött hozzá. De már akkor a német had Mosonyba érkezett; hogy tehát pro forma valamit látszassam tenni, négy egyént megbíztam azok alakítására, de biz azok már nem boldogultak. Így szeptember vége felé Jellachich általkelt a Sión, Pesten és Budán sánczoltak, verbuváltak és a kormány minden erőt Martonvásár felé küldött. A mi népünk visszavonult Fejérvár felé és Sukorónál positiot vett. Itt ütköztek meg legelőször, Jellachich visszavonult és fegyvernyugovást nyert, mely közben felszedvén sátorfáját, felszökött nyakra-főre Bécsbe. Szegény horvátokat Fejérvár alól egész Győrig kergette állapotás nélkül, ottan egy nap vesztegelvén, ismét egy nap felment Austriába. Mógának előőrseink jelentették, hogy szökik a horvát, de a' mindég csak azt üzené, miszerint szemmel tartják őt és még csak harmadnapra kezdtek utána nyomulni nyakra-főre. Én is küldöttem Pápáról két zászlóaljat ellenük, de Bezerédy Kristóf és gróf Eszterházy Károly őrnagyok, egyik Ménfőn hevert, a másik pedig Szent-Mártonban a klastromba ment enni és inni a héjában valók.

VIII.

A honvédelem megszervezése 1848/49 telén. Hunkár mint délvidéki kormánybiztos. Bem szerepe. Csongrádmegyei állapotok. Szeged védelme. Windischgrätz előnyomulása. Dembinsky főparancsnoki megbízatása. Hunkár a legfőbb törvényszék bírója. A tavaszi hadjárat. A szabadságharc vége. Hunkár bujdosása. Haditörvényszék elé kerül, elítéltetése, komáromi várfoogsága. Kiszabadulása 1855-ben.

Kossuth Komáromba jövén, sok népet öszveszedett és gróf Nádasdy Lipóttal utánuk mentek Parendorfig, az austriai szélekig. Ide sok országos követ is eljött, mint önkéntes, közülök Pázmándy Dienes, a praeses, addig intrigált, hogy reávette a magyarokat, ne lépjenek az austriai földre, holott akkor Windischgrätznek nem volt még hadereje Bécsnél. Elfoglalhatták volna Bécsét és felfegyverkezve ott erős állást vehettek volna magoknak! Ez volt a második szerencsétlensége a magyar dolgoknak. Ezek tehát ott tepedtek egy darabig és osztán elszéledtek. Azalatt pedig jött Windischgrätz 50.000 jól felszerelt haddal. Perczelt is nyomták a Mura-közből, de midőn egyik zászlóaljja Veszprémbe jött, 800 puská-, 1200 bakancs- és ugyanannyi fehér ruhával tudtam felszerelni. Perczel parancsot kapott a kormánytól, hogy Móórnál minden áron ütközzék, azonban két brigáda német igen megverte,¹ mert egy móóri uraság vadásza a császári Jägereket háta mögé vezette. Görgey pedig lejött Váczig anélkül, hogy ütközött volna és arra Bem tábornokunk igen megítélte, mondván: „Von Pressburg bis Ofen ohne eine Schlacht zu führen, das ist kein General und Sie werden sehen, dass er ist ein Spitzbub.“ Eszerént Pesten a legnagyobb ijedtség és futkozás, magam is felszólítam a tisztviselő urakat, maradnának együtt és várják be a németeket Veszprémbe és ha lehet, szolgáljanak, amint is egész becsülettel a rendet fel is tartották és én Pestre siettem a gyűlésre. Helyettem csakhamar Fiáth Ferenczet nevezték Veszprém- és Zala-megye főispánjává, a hol ő igen becsületesen működött s minthogy a német katonasággal jó lábon állott, sok sérelmet vagy megelőzött, vagy elhárított.

Pesten azonban az utolsó deczemberi országgyűlésen, amit végeztek, feljebb megmondám; meg vala ugyan a kir. táblának is hagyva, hogy Debrecezenbe menjék, de biz az félre vonta magát, kivéven báró Perényi Zsigmondot, ki ott lenn a felsőtábla előlülője lön. Görgei bément a bányavárosok felé és nagy küzködéssel tudott csak Szepességnek tartva, Gyüonnal, s azután Kassánál egyesülni Klapkával januárius derekán. Midőn a kormány az egész magyar hadsereg egyesítését határozta, *leküldöttek Szegedre és az egész Aidunára kormánybiztosul*, Csányit pedig Erdélybe Bemhez, ki midőn Erdélybe ment volna és Pesten magát Kossuthnál jelenté és ez elejbe tévén az erdélyországi térképet, kérdezi őt: „Herr General, was haben Sie mit Siebenbürgen für Ansichten?“ Azt felelé: „Urban wird glauben, dass ich seinen rechten Flügel werde attaquiren, nein, ich attaquire ihn auf den Linken, und schlagen. Dann wird er sich da und da sammeln, dort schlage ich ihn wieder

¹ 1848 dec. 30.

und jage ihn in die Bukovina.“ Kossuth reáveti nagy szemeit és gondolván, ez az ember sokat mond egyszerre és mosolyogva mondja: „So wünsche ich Ihnen viel Glück dazu! Adieu, Herr General“. És midőn Debreczenben ama hírekkel csak jött ám a sok futár, akkor beszélé el nekünk Kossuth a status tanácsban, hogy mindezeket Bem előre mondá és amennyire tábornokainkat ismerem, hozzáfoghatót egyet sem tudok, mind vitézségre, mind villámsebes fordulataira, a legügyetlenebb nép használatában, de különösen a tüzéség alkalmazásában. A németek szájából tudom ezt leginkább, kik ügyességét bámulni nem győzték. Végtére is Puchnert és még más négy generálist egyszerre kihajtotta az egész vert német sereggel Oláhországba. Puchner Staats-kocsiját elküldé Debreczenbe, ordóit, keresztjeit pedig szállásán feledve, utána küldé Oláhországba. Akarta ő a moldvaiakat is részünkre fellázítani¹, de azok a muszka befolyás és közeli hadseregük által le voltak hangolva. Bem manoeuverjeit Erdélyben Bonaparteivel lehet csak 1796- és 1797-ből Olaszországból öszvehasznoltani. Ha az veszi át Pozsonynál a hadvezérséget, nem lévén ő és Kossuth között semmi féltés oka, sokkal nagyobb és kitünőbb lett volna az ő győzedelmeinek hatása. Még kiszorítottván a muszkák által Erdélyből, Temesvárnál is addig verekedett,² míg a lóval megbukva, karját töré és úgy vitték el a csatamezőről. 1862, ez idén értesültem a külföldről, hogy Bem tábornokunk hadjáratát a franczia- és olaszországi katonai intézetekben az ifjúsággal úgy taníttatják, mint néhai Bonaparte 1797-i olasz hadjáratát, a hasonló nyílsebességgel a tüzéség legügyesebb alkalmazását és a legnagyobb hatású positionoknak a legvakmerőbb elszántsággal és szerencsés következésű eldöntő felhasználását.

Én tehát, amint feljebb mondtam, lementem Szegedre, ott egy nagy gyalázatára akadtam *Csongrád-megyének*. A jeles ifjú Kárász István meghalálózván, ismét Kárászt neveztek főispánynak, de ez egy élehetetlen fráter lévén, mindég csak fohászzkodott a magyar dolgokon és semmit sem tón, még a tavaly kivetett ujonczokat sem állíttatá ki, mert az elébbi megye administratora Bene, ott meghuzván magát, egyfelől és Babarczy Budáról a tisztikart tétlenségben tarták. Azomban midőn reájuk ijesztettem, hogy ha 8 nap mulva az ujonczokat ki nem állítják, én valamennyit cassálok, akkor azután ez is meglett. Minthogy pedig hadseregünket kivontuk Bánát- és Bácskaságból, a magyar lakosság már ott földönfutóvá lön. Csak Szegedre menekült vagy 18.000 lélek, ezekből aztán állíték két gyalogzászlóaljat, aztán 800 lovas nemzetőrt a megyében, mégis Bene kapitány alatt 200 gyönyörű lovas legényt magából Mezővásárhelyből. Itten vettem szigorú parancsot a kormánytól, hogy minekutána gróf Eszterházy Sándor tábornok (ki most Bakon-Szent-Lászlót bírja és a császáriaknál ezeredes) arra a hírre, miszerént a magyar tábor felfelé huzódnék a német had ellen, ő nemcsak maga nem akar ellenük harczolni, hanem még vagy 50 főtisztet reábeszél, hogy hagynák el a magyar szolgálatot, s

¹ 1849 aug. 22—25.

² 1849 aug. 9.

ennek megvizsgálására Debreczenből a kormány Nádasz ezeredest küldé, azonban ez Eszterházyval kezét fogva, még egy gróf Csákyval együtt, mind a hárman elszöktek és Baján tartózkodának, én ezeket a honárulókat azonnal elfogassam és biztos őrizet alatt Nagyváradra vérbíroság elébe küldjem. Azomban irtam én azonnal Bajára, a bácsmegyei főispánnak, de ő azt jelenté, hogy Kalocsánál sikerült a gazembereknek a Dunán átmenni és a németeknél a haza ellen szolgálatot venni.

Ezalatt a rácok megtudván, hogy Vécsey generális Szegedről felfelé huzódott, bizonyos Popovits, volt szegedi megszökött városi főjegyző vezetése alatt Kis-Szegedet megtámadták. Küldöttem ellenük két zászlóalj szegedi nemzetőröket, de ezek megfutamodtak és a Tisza jege őket fenn bírván, mind hazaszaladtak. Másnap azonban tartván attul, hogy Szegedre is jöhetnének, a hidat felszedetem és haditanácsot tartva, gróf Hadik ezeredest¹ módra hagytuk, mert felmenvén a magyar hadsereg a németre, én Szegedet oly pontnak tartám, honnénd hadainket kenyérrel, zabbal, szalonnával biztosan elláthattam. A rácoktól pedig a Tisza által elválasztva, Szegedet nem féltettem. Maradott tehát Szegeden jól kitanult két zászlóalj gyalog és gyenge zászlóalj huszár, még is egy üteg 6 ágyúval s midőn a rácok másnap Uj-Szegedet elfoglalva, a városra átlövéldöztek volna, nékik indult a nemzetőrség s onnénd a rácokat kiverték, kik Gyáláig meg sem állottak. Másnap aztán a hidat bérakva, egész erővel rajtuk hajtottunk, tőlük öt ágyut és zászlót elvéve s azolta a rác meg sem mert többé moccani.

Már most nagyon eltávozván a dolog fonalától, visszamegyek Debreczenbe. Midőn Pestről az ország gyűlése levonult, akkoron az ország gróf Battyány Lajos elnöksége alatt Windischgrätz herczeg vezérhez egy országos bizottmányt küldé és ez azt Bicskén találá, de Battyányit már maga elé nem bocsájtá, ők azomban előadták, hogy ha Ófelsége Magyarországot alkotmányát és területét sértetlenül hagyná, ők akkor Ferencz József Ófelségének hódolandanak. Azomban Windischgrätz vezér Ófelsége nevében azt felelé: „Mit Rebellen unterhandle ich nicht und ich fordere unbedingte Unterwerfung, sagen Sie dies auch und schreiben Sie dies nach Debreczen“, de a bemenetelt nékiek megtagadá. Azalatt én lementem Szolnokra, hol sokan a barátoknál háltunk s onnénd Debreczenben menénk. Görgey pedig hadával Vác felé vonult és ott egy proklamációt adott ki, melyben a seregnek Ferdinánd királyunk és alkotmányunk iránti tántoríthatlan hűségét emlité, de többé a kormánynak, mert annak republikára való hajlamát észreuvé, jelenést nem tett.

Kossuth pedig, hogy mintegy ellenőrséget ezek ellen állítson, Párisból felszólított egy öreg lengyel tábornokot Dembinszkyt, majd a hadsereg vezérletét arra ruházandó. Amint is midőn Windischgrätz Szolnok felé küldött sereget, maga pedig hadseregével Egernek tartott, akkor a vezérséget Dembinszky vevé át, ki csakugyen oly okos tervet készített, melyben egyszerre két felül meg lett verve a német és ha Görgey 8, Klapka pedig 7 órával korábban

¹ Gróf Hadik Gusztáv.

érkeznek Kápolnához, a németek egyszerre agyon lettek volna verve. De a büszkeség és egyenetlenség átok a magyaron, mert azt állították a magyar főtisztek: Mit nekünk egy ismeretlen részeges vén idegen, midőn a magunk emberségéből is megverjük a németet! Ennek orvoslása végett kiment ugyan Debreczenből Kossuth a hadsereghez, de ha Dembinszkynek mindnyája ellensége volt, nem tudott mást tenni, hanem az öreget magával visszavinni és a vezérséget Görgeyre bízni. Mi ugyan azelőtt Debreczenben egész télen át nagy félelemben éltünk, mert lehetetlennek gondoltuk, hogy a német erős hadsereg egyenesen le ne jöjjön Debreczenbe, akkor nem tudtunk volna hová menni, az ország gyűlése szétszalad, a bankógépi dolgozni megszűnik és így vége lett volna mindennek, mert nagy bajunkra Schlick semmivé tette Mészáros tábornokunkat és csak Klapka tudná megakadályozni, hogy szét nem vernek Debreczenből. De aztán Guyon alatt bevették Szepességben ama híres branyicskói passust,¹ Bem Erdélyből ugyan kiverte Urbánt, de Puchnerrel még nehéz munkája volt és csak ilyen körülmények közt fogta fel a kormány azon eszmét, hogy a németet csak összpontosított erő képes kiverni az országból. S eszerint a Bánát- és Bácskaságból a sereget felhozta, engemet pedig Szegedre küldött, annak védelmére és az ottani héjányok elhárítására.

Nagyváradon pedig ezalatt 2000 ember tüzér és másféle löszert készített, úgymint lőport és töltéseket készítének, ágyut öntének, czindert, kapslit hasonlóképen, ama híres Lukács Jenő ezredes vezénylete alatt, mégis egy másik Lukács felvigyázata alatt sok száz szabó, eszmadia, szíj- és kerékgyártó dolgozott, oly pontosan, miszerint a kormány bizvást számíthatott, hogy egy hét végével egy egész zászlóaljnak minden készülete megvolt. Így egyszer Klapkának küldének az alföldről egy akkor felállított zászlóaljat. Ennek kelle menni felfelé a maga ruhájában, azalatt az egész adjustirung megkészült Váradon, hamar szekerekre rakatván ezek, a sereget egy puztán utolérte és egyszerre ott magára vévén a mondt és más eszközöket, fel vala szerelve a zászlóalj. Csakis így leheté ama roppant magyar hadi erőt elértemteni, mert szegény hazánkban akkor minden erő az intelligentia és művészet egy testtel, egy lélekkel összeforrottanak a német rabságbóli felszabadítására.

Engemet azomban január derekán Szegedről visszahívtak és 4000 frtnyi fizetéssel kineveztek egyik *országos kegyelmezési főbíró*-nak és helyettem lón gróf Battyány Kázmér tábornoki hatalommal felruházva oda küldve. A kormány pedig fáradhatlan vala a katonaság felszerelésében, míg csakugyan márczius elején feltűntek ama elhatározó napokon, melyeken a magyar erő megdönté a németeket. Ily alkalommal tüzerjeink oly ügyesek valának, hogy már Kápolnánál mondák a németek: Bizony könnyű a magyar sorsa, midőn mind francia tüzerekkel van ellátva ágyuja! Így Szolnoknál a veres sapkások Damjanich alatt szabad kézzel vették el az ágyukat a némettől, a gyalogság rohammal verte vissza a

¹ 1849 febr. 5.

² Helyesen = Dénes.

lovasságot és Császár nevű dragonyos ezrednek felét a Tiszába fullasztotta. Kápolna felül pedig mindég nyomon üldözte a németet. Gyöngyösön Schlick nagy ebédet rendelt s azt mondá embereinek: „Heute halten wir eine Hasenhetz auf die Ungarn“. De megfordult a koczka, huszárjaink egy ingre vetkőztek s úgy verték meg Schlicket, az ebédet pedig a magyarok költötték el. Pest-megyében Sápnál¹ Klapka és Damjanich verte Jellachichet, Görgey pedig Isaszegnél,² ahol legtöbb vér folyt, Windischgrätzet a negyedik rohammal. Aztán Damjanich a németet Vácznál³ is igen megverte s többé Dunán innend német nem létezett. Ily számos vereségre a camarilla igen megijedett Olmütz várában, Windischgrätzet visszahívá és Weldten nevezé helyébe fővezérnek. Ez pedig minden várakból összeszedvén a gránátosokat, egyszerre tönkre akarta tenni a magyar sereget. Nagy-Sarlónál Bars megyében erős állást vón, Klapka azomban és Damjanich öt felkeresték⁴ és midőn az igen megáradott Garam vizén a magyar seregnek egy része átkelt, javallák Weldtennek, hogy azokat megsemmisíthetné. „Nein — mondja —, das ganze Gesindel soll herüberkommen, ich will sie alle in der Gran ertränken!“ De dolga másként fordult. Damjanich hátul került és 4 órai ütközet után agyonverték a németet, aki, a mennyire lehetett, Kolta felé Komáromnak szaladt és túl a dunai oldalon magát a sáncokba vette. Innend is kiszorultak és Győrön. Pápán keresztül az egész német sereg az országból ki lön verve. De a kormány, most sem tudom mi okból, nem azt parancsolá, hogy üzőbe vegyék szinte Bécsig a németet, hanem azt rendelé, hogy Görgey rohammal vegye be Buda várát, mely május 21-én meg is történt. Engemet pedig a belügyminiszter nagy sietséggel felküldé, hogy Veszprém-megyében dolgaimat újra folytassam. Itt azonban már nem sok vala teendő, mert az orosz seregek mindinkább közeledtek határunkhoz és amint egy spionunk, ki azelőtt Sléziából tömérdek fegyvert hozott számunkra, egy éjjel nálam megjelent és jelenté, hogy a muszkák már Sléziában volnának, midőn szobám-ból kiment, felsóhajték ezen szavakkal: Finis Hungariae! És így is lön. Pozsony megyében⁵ Görgeyt már a muszka lovasság segítségével megverték, így Komáromnál és Herkályon,⁶ úgy, hogy ő Vácznak húzódva onnend is verekedve retirált Miskolcz felé és itten látván, hogy a magyar erő két hadnak nem elegendő, mint-hogy Haynau túl a Dunán ismét új német erővel jöve és az üres Budát is elfoglalá, melyet mi július elsején elhagytunk és akkor az országgyűlése Szegedre vonult, Görgey — mondom — már akkor kéz alatt Paskevits orosz hadvezérrel megegyezett, hogy magát az alföldön, ahol majd az egész magyar erő összpontosul, az oroszoknak megadja.

Én ezalatt Szegeden valék, a nagy veszteség kínos érzete és a nagy hőség és lágy Tisza vize miatt colerinában vagy két hétig

¹ Helyesen = Tápió-Bicske (1849 apr. 4.).

² 1849 apr. 6.

³ 1849 apr. 10.

⁴ 1849 apr. 19.

⁵ Peterdnél, 1849 jún. 21.

⁶ 1849 júl. 2. és 11.

szenvedvén, míg a nagy búban innend egészségesebb helyre Nagyváradra vándoroltam, a hol egészségem ismét helyre állott. Szege- den pedig a kormány nagyban sánczoltatott, de mind hasztalan, mert Dembinszky és Mészáros, kik ezen a félen lévő seregünk kormányzatát átvették, azokat a németeknek átengedték, sőt átmenvén a Tiszán, még a hidat is érintetlen hagyák, a németek rendkívüli nagy örömeire. Így ők aztán Szőregnél¹ nagyon megveretve, Temesvár alá húzódtak, hová Bem is kinyomatott az oroszok által, de már semmit sem tehete. És seregünk Temesvár alatt egész szétverett² és némely része annyira megszorult, hogy Aradon alól a Maroson nemcsak a lovasság, de még az ágyuk is átuszattak. És még akkor is Lukács ezredes az oláhokkal s egy néhány katonával az erdőben csináltatta a löport, míg a németek onnend is szét nem verték. Akkor a magyarok Felménesnek retirálván, az ágyukat belédöntögették a szörnyű nagy vízmosás rengetegeibe. Én pedig Váradról Uj-Aradra mentem, de a temesvári ütközet után Arad városába, itt hintómat eladván, vettem egy echós jóféle paraszt szeke- ret és jó két lovat hámostól és bémenék a várba Kossuthhoz, ki Jankutól Erdélyből oly értelmű oláh levelet kapott, miszerint az oláhság, ha a magyar őket szívesen fogadandja, úgy fog ezután véle élni (jako fráczí), mint testvéreivel, de már későn. Magam azom- ban nem tudtam elhatározni, hogy midőn a sok úr Törökországba menekült, én hová menjek és hol húzzam meg magamat? Feltevém, hogy akárminő sors ér is, hazámat el nem hagyom, hogy a melynek szabadtása mellett annyit küzködtem még a német kormány alatt, most pedig a magyar uralom alatt védelmére, a sokféle juridictio- és megyéknél 29.650 ember állíték talpra, ha elveszek is, itt takarja bé hazám földje korhadt testemet. S amint aug. 10-én délelőtt Ara- don az utcán kószálnék, egyszerre megvillan az agyamban, hogy itt lakozó atyámfia is volna, nagyanyám után öcsém Deseő József kapitány s azonnal valakit ezeránt megszólíték és felelete az lőn: Nézze meg az úr, ott áll ama zöld kapunál a kapitány, kivel én Pesten még 1810-ben Deseő Imréné néniéknél igen jól megismer- kedém. Hasonló sorsunk lévén, ötöt is, engem is 1809-ben igen meg- vagdaldván a francziák, neki quietálni, nekem pedig Pestre menni kelle, hol is mi igen megbarátkoztunk, de azolta egymást többé nem láttuk. Így odamegyek hozzája, réám ismert és kérdé, hol járok? Elbeszélvén sorsomat, azt mondja, mennék a vice-ispányhoz utlevé- lért. jöjjelek hozzá ebédre, a többit majd megmondaná. A vice-ispány- tól vettem passust Horváth András marhakereskedő névre és dél- után levelet a kapitánytól Silingiára, Ádám testvéréhez szólót. Amint is estvére kimentem Világosra és ott megháltam. Másnap regveli 10 órakor már Dezső Ádám öcsémnél voltam, ki szívesen látott és ott marasztalt. Itt töltém időmet 1850 november elejéig. Azalatt augusztusban 23-án Nagyszőlősnél³ a magyar had letévé a fegyvert, Gorgey pedig Nagyváradra mene Paskevichhoz, de egynehány nappal előtte gróf Battyány Kázmér és Szemere Ber-

¹ 1849 aug. 5.

² 1849 aug. 9.

³ Helyesen: Csigerszőlősnél (Arad megye).

talán belügyminiszter a magyar koronával megkínálták Váradon létező Constantin orosz nagyherceget, de az azt nem vállalá el, így Kossuth is Oláhországon át Widdinbe menekült. Utjokban pedig Orsova körül a magyar földön a magyar koronát elásták. De a német kormánynak, nem tudom, minő úton értésére esvén, azt kiásatta, egy-két napra Bécsbe vitette és aztán Budán a népnek kitétvén, azt régi szokás szerint most ott őrizteti.

Szegény magyarok pedig földönfutókká lettek, aki merre bujhatott, vagy mehetett, eltávozott hazájától, többnyire Oláhországnak tartva, Bulgáriába, Widdin vára alatt letelepedtek és őket a török császár élelemmel ellátta. De itten a Duna partján tanyáznán, minthogy csak rizsszel és birkahússal éltek és sem bort, sem pálinkát, melylyel azelőtt oly bőven éltek, itt nem leltek, de amellet a sok gyümölcsöt, melylyel Törökország bővelkedik, ették, 400-on felül kolerában elhaltanak. A többi innend Ázsiába szállítottak és a Fekete tengeren átevezetve Kutahán letelepedtek, innend pedig később, ki ismét haza, ki pedig Franciaországba, Angliába, többnyire pedig Amerikába kereste szerencséjét. Én pedig Silingán Deseő Ádám öcsémnél úri módon laktam, ő özvegy és gyermektelen ember vagyonos lévén, minthogy azelőtt Aradmegyében főbíró és 2-ik vice-ispán volt, országutban lakván, nyílt s kellemetes házat tartott, engemet pedig, ha Aradról megtudta, hogy arra német katonaság fog huzódni, Belényes felé 5 óra járásnyira, egy igen derék becsületes földesúrhoz Kosztka Györgyhöz küldött, hol mint menekült és bujdosó, igaz testvérileg fogadtattam s addig ott mulaték, míg Dezső onnét vissza hozatott. Volt nála a kertben és Aradról Pepi öcsémtől, a kapitánytól nyert könyvek olvasásában folytonos mulatságom, míg 1850-ik évnek vége felé, minekelőtte a zsandárok Aradra jövének, báró Forray szül. gróf Brunszwik asszony által pesti fő katona commendánsnál kieszközöltük, hogy feljelenthetem magamat a császári bíróság előtt. A jó grófné ugyan a maga Pestre menendő élelmiszereivel mint gazdasztisztjét akart oda szállítani, de Török Gábor volt aradi viceispán és kormánybiztos más úton hamarabb segített rajtam, mert elmenék aradi kocsin Pestvármegyébe és ide kijöve elejbém Pestről egy jó ismerősöm és bémentem véle, mint Popovich Constantin a városba minden akadály nélkül, hol Töröknél lakván, másnap, úgymint Katalin napján, Appel főcommendáns tábornoknál magamat feladám. Ő mint a jó grófné által már megelőztetve lévén, de úgyis, mint régiebb jó ismerősöm, oly kegyességgel viseltete érántam, hogy másnapra már meg vala engedve, miszerint magamat szabad lábon védelmezhesem. Így két ízben voltam a hadbíróság előtt. Szerencsétlenségemre Kossuth 1848-ban, úgy 1849-i futása alkalmával a hivatalos levelezéseket Pesten és Aradon hagyta és ezek voltak eleven próbák a német keziben, holott ahol csak hivatalosan működtem, mindenütt meginvestigáltattak is ellenem. Ez valóban minden examen közül, melyet éltemben kiállottam, a legszivszorítóbb vala, nehogy valamit önvészedelmemre feleljek, de dolgaimba hazafiságból senki mást ne terheljek. Nagy szerencsémre jó szomszédom, szegény gróf Eszterházy Pál valaha fő auditor Nedelkovich-csal együtt szolgálván, lejött Pestre és őt igen a részemre készíté, mellette még a jó

grófné is a magat módjával mindent megtett, így engemet december 19-én hazabocsátottak, de internálva lévén, míg majd ítéletem felolvasandják. Tehát 1852-ik szeptember vége felé irtak a megye utján, hogy menjek le Pestre. Erre elmenék Rédére és Miska öcsémhez Bánkra, tőlük elbucszandó s midőn hazaérnék, a sötétben feldültem és balkarom eltörött. Volt azonban egy óra mulva segítség és karom ügyesen be lón kötve, erre gróf Eszterházy Pál ismét elmene Pestre és jelentené Nedelkovichnak, hogy rajtam ezen szerencsétlenség esvén, le nem mehetek, de ő azt izené, hogy ha gyalog is, de jöjjenek le, mert magam hasznára fogok leérkezni, amint is nagy kinok közt Gyórré kocsin, onnénd pedig gőzösn Pestre mentem és magamat Nedelkovichnál jelentém, ki csakugyan látván bajomat, elébbi rendeltetéséből, mely Tirolban Kufstein vára lett volna, kitörült és Komáromba rendelt, mondván, ott Simonich tábornok jó ember, ott jó dolgom leend. Tehát október 7-én vagy 29-nek felolvasták ítéletét, de stylo mindnyájan akasztófára valánk ítélve, de egyúttal Ófelsége elengedé. Én négy évre valék elítélve és aznap délután Komáromba küldve, ahol midőn másnapra magamat Simonich tábornoknál jelentém, azonnal beküldött a városban létező katona kórházba, ahol egy csinos kis szobát kaptam és egy jó legényt szolgálatomra és úgyszólván segítségemre. Ott minden nap reggel a törzsorvos és más főorvos megnézik karomat és ha kellett, a köteléket megigazíták. Szabadon jártam a kertben, vagy rossz időben a folyosón, hozzám is jöhetett szabadon, aki akart, ételt-italt szabad volt kívülről hozatnom és a amennyire lehetett igen jó dolgom volt, mert a Lese-Cabinetből még olvasásra könyveket is kaphattam. Itt meglátogattak a főtisztek és felváltva öcsém is, jó barátaim és atyámfiat. Azomban 1852-ben jött a parancsolat Bécsből, még pedig Ófelsége aláírásával, miszerint minden kedvezményeket a foglyoktól megtilt és ilyenért minden egyes tisztet felelőssé teszen. Már akkor strázsát tévén ajtóm elé, megnehezült a sorsom, sőt a csendes lakomból ki kelle költözködnöm és betettek azon folyosóra, melyen a beteg sánc-rabok háromszoros felvigyázat alatt valának. Így július hónapban gróf Eszterházy Mihályt is szobámba tevék, ekkor megenyhített hitésének, a jó grófnének Sarolta lányával délután 2 órára mindennapi látogatásunk és ez így tartott, míg Zsombory törzsorvost el nem vitték Linzbe, helyébe jöven egy német ember és azonnal parancsot kaptunk, hogy menjünk be a várba a többi politikus foglyok közé. És akkor jövének a keserű napjaink, mert már két hónapja azelőtt a császár megnézte a kórházat is és midőn a mi folyosónkat megpillantá, kérdezé Zsomboryt: „Was ist dort?“ Felelé: „Dort sind die kranken Schanzsträflinge und in einem Zimmer 2 politische Arrestanten“. „Wer ist das? Felelé: „Graf Michael Eszterházy hat das Zipperlein und Anton Hunkár hat einen gebrochenen Arm und beide sind alt“. Arra a császár: „Der Eszterházy hat dies Übel schon 30 Jahren und den Hunkár sein Arm ist schon lange geheilt“. Elég az, hogy mi nagy szomorúsággal beköltözködénk a várba. Én akkor 9-ed magammal valék az pavillon udvar egyik első emeletében, közel a Vágduna kapujához, egy szennyes szobában, minthogy pipás nem

vagyok, a legsűrűbb dohány füstben és már profosz kosztján. Itt 18 ember között kísérték a piatz egyik oldalára egy órai sétára. De történt, hogy zivataros téli időben három napig sem bocsájtottak ki. Simonich tábornok, egy Platz-obester, egy Oberstleutenant egyszerre pensionáltattak, helyükbe jöven egy kevély hannoveránus ember Feldmarschalleu^onand Pfanzelter, Obristleutnant Pirker, egy hiéna és egy másik órnagy, szelid ember. Pirker minden úton szembetűnő és Bécsben tetsző szerepet játszva, egyszer télen 10 órakor a városba fél compánia gyalogsággal menvén, Rózsa Sándort kereste és több házat megmotoztattott, aztán reánk fogván, hogy mi a városi néppel egyetértve és a falusiakkal is a várat elfoglalni igyekszünk, investigáltattott ellenünk a közlegénység közt. Azután egy profoszt befogatott, leküldé Budára (ki magát ottan felakasztotta) és ezen protokollumokat Bécsbe küldé, melyeket a félénk bécsi német kedvesen vett, hol a legszerényebb is azt mondá: „Etwas hat doch müssen an der Sache sein“, holott aki a vár szolgálatát ismeri, mosolyogva látja a lehetlenséget, mert 90 strázsa őrzi a várat két főstrázsa helyvel, mi pedig három zár alatt valánk elhelyezve. És ez Bécsben oly ijedtséget okozott, hogy közülünk éjjel, de egyenkint és nem is egyszerre ötöt elhurcoltak vason Csehországba therezienstadti várba és Josefstadtbba. Budáról pedig egyszer egy törzsauditor egy egész commissióval jött, ezek minket éjfélkor megleptek és minden pénzünket, arany- és ezüstnémüt elvivén, azt mondák, hogy ez a Platzkommandonál le leszen téve, ide értvén még ujjaikon lévő jegygyűrűt is. Tölem elvittek 223 darab aranyat és midőn Ófelsége amnestiát adott a pénzemet is visszarendelte, 50 darab arannyal kevesebbet adtak vissza; hol ragadott az és ki kezeihez, nem tudom, sőt 7 darab arany még igen körülmetélt és így nagyon silány értékű volt közöttük. S Pirker annyira megszorított bennünket, hogy még ama 10 krt, melyet mindenikünk kapott, sem adá kezünkbe többé, hanem a profosz számította fel hétről-hétre, kielégítvén belőle mindennapi szükségleteinket. Azelőtt némelyek kezdének eszizmat, cipőt varrni, Lukács pedig világ tekéjét csinálta. Ezt mind betiltá, úgy hogy teljesen elzárva és tétlenségben tartá bennünket, azt mondván gyakrabban: „Ja, Sie müssen büssen“. Ha nékem kenyeret hoztak hazul, azt is 3 részre vágták fel, ha gyümölcsöt hoztak hazulról, úgy rendelte, hogy abból a profosz naponként csak két fügét és a barackot adjék. De ez mind megpesvedett és ki kellett dobni, végtére kenyeret sem engedett, sem gyümölcsöt többé. Levelet egy fertály évben egyszer vala szabad írni, azt is németül, vagy deakul, de magyar nyelven ippen nem. Azonban Pfanzeltelt elviszik és jön 1854-ben helyébe Vogel Fml., egy igen humánus becsületes ember. Már ez dolgozó szobát is rendelt, aki azzal akart foglalatatoskodni. Faragtak tehát, varrtak, rajzoltak, fából órát és más egyebeket is csináltak. S áttmentünk a kisebb várban készített casamatákba, itt megengedé, hogy az udvar felét kertté alakítsuk és hogy ott egész nap szabadon járassunk, sőt még fürdeni vizet is hordatott nyáron számunkra és már ekkor egészségem is újra felvidult, noha még hónapról-hónapra mindenünket kikeresték, ágyainkat felforgatták, ládáinkat megmotozták, sőt rajtunk való ruha zsebjeit is megnézték egy törzstiszt és

hadnagy előtt. Ezenkívül pedig mindennap a Vág-dunára néző ablakunk vasrostélyait megtekintették. A hejábanvalók meg nem tudván itélni állásunkat a közönséges rossztévő kriminálistától, mert mindnyájan elmehettünk volna a külföldre és így midőn magunkat feladánk, a szökés eszünkbe sem vala, hanem napról-napra vártuk kibocsájtatásunkat. Azomban ebben a dologban szegény magyarnak is rosszabb vala a sorsa, mert volt Komáromban 26 cseh ifjú is befogva és midőn a császár menyegzőt tartott, ezek egyszerre nyertek amnestiát és a katona-félék, kik cassáltattak lopásért egynehány évi engedelmet is, de a magyar politikus rabnak egy napot sem engedének, sőt egyikünknek három színű nemzeties takarója lévén, azt elvették tőle és a városban az ő költségén setétkékre festették és úgy adák neki vissza. Szakált, barkót viselni nem vala szabad, sőt még sarkantyut sem, ellenben Lombardiából a második zavarba keveredett milánói két olaszt is hoztak közibénk és ezek elébb nyertek gratiát, mint a magyarok. Ilyen egyenetlen és részrehajló a német igazság. Midőn vasárnap és ünnepeken a nagyobbik vár kápolnájába 24 fegyver közt kisértek a templomba és midőn a külső ajtón kimenvén, az ostoba profoz újját felemelvén és azt billegetve olvasta számunkat, közülünk egy azt találá mondani, bizony úgy olvasnak bennünket, mint a birkákat, de ezt csak csendes hangon magunk közt mondá, a profosz ezt bépánaszolván, pajtásunkat egy földalatti börtönbe zárták bé 24 órára. Pirker ezalatt megbetegedvén, nagy örömeinkre meghalt a még a katonák által is gyűlölt ember és azon estve 4 profosz leitta magát örömben, hogy ily kegyetlen rossz embertől megszabadulhattak. A mi sorsunk is azonnal jobbra fordult és vélünk többé senki sem gorbáskodott, így én mindig udvarunkon, kertemmel mulatám magamat, ahol egy nyáron többi virágkedvelőkkel 6000 akó viznél többet előntöztünk. Így aztán egyszer csak reám érett ama szerencsés óra, melyben október 6-án 1855-ben a várfogságból kiszabadultam, de ott is nagy esztelenséget követnek el, mert két nappal előbb a nagy várban egy más profosz keze alá egy különös szobában helyezik el a szabadulót és ott ismét újra mindenét megmotozzák, ez vélem is így történt, de már 6-án reggel a brigadéros adott egy certifikátot, melyen szabadulásom fel vala jegyezve, aztán a profosz kivezetett a várból a városban lakó Polizei-prefektushoz, de a várkapunál már öcsém és hugaim élembe jöttek és 4 év mulva vala közös tiszta szívű örvendezésünk. A Polizeinál reversálist kelle adnom, kijelelve lakóhelyemet, hogy onnénd a civilis és katona hatalom tudta nélkül lakóhelyemet változtatni nem fogom. Így noha a Felső általános amnestiát adott, a járásbeli főbíró, még az idén is ide Szécsénkére nem igazolási jegyet, mint minden másnak, hanem formális passust adott, hozzátévén, hogy csak egy hónapra. Azomban én ezen morális letartóztatás ellen felsőbb helyen a napokban már folyamodtam.

Lukinich Imre.